CİLT: 23 TEMMUZ 1975 SAYI: 262

yeni ufuklar

VEDAT GÜNYOL — Fahri Celâl Göktulga

SAMİ N. ÖZERDİM — Kuşaklar II

AFŞAR TİMUÇİN — Roman ve Hikâye

FAKİR BAYBURT — Simonov Ankara'da

SELİM İLERİ — Bir Irmak - Roman Üzerine

EDİP CANSEVER — Soyut, Anlamsız, Kapalı

BUCHAN MATİTCH — Bugün Gözüyle Emile Zola

AHMET CEMAL — Roma'da Bir Gezinti

JAMES HARVEY — Antonio Gramsci

YIL: 1975 YENİ SAYI: 262

UFUKLAR

AYLIK SANAT, DÜŞÜNCE DERGİSİ

Kurucusu :
ORHAN BURİAN
(1914 - 1953)

Haziran 1975'te yitirdiğimiz bir değer:

FAHRİ CELÂL GÖKTULGA

Vedat Günyol

Fahri Celâl Göktulga (1895 - 1975), gerek akıl ve sinir hastalıkları uzmanı olarak, uzun yıllar bulunduğu Bakırköy Hastanesi başhekimlik görevinde, gerek içinde doğup büyüdüğü çevresinde rastladığı göze batan, ilgi çeken olay ve tipleri, yer yer ortaoyununa, zaman zaman meddah ağzına kaçan tatlı, renkli bir söyleşi havasıyla veren tek hikâyecimizdir.

Fahri Celâl, bir doktor olarak, her şeyden önce insan mizaçları üzerine eğiliyor merakla, hayretle, kimi zaman şaşıp şaşırtarak. Doktora tezini *Fuzuli'nin Mizacı*'na ayırması, meslek çalışmaları dışında bir gönül uğraşı olarak sanatçı yaradılışını en etkin yoldan dile getiren hikâyelerinin içeriğine elverişli bir ortam genişliği sağlamıştır. Daha yirmi iki yaşındayken (1917) bir der-

gide yayınladığı *Kadın Cehennemi* adlı hikâyede kadın mizacı üstüne eğilir mizah dolu bir yaklaşımla. 1923'te yayınladığı ilk kitabı *Talâk-ı Selâse* ile edebiyat dünyasına güçlü kişiliğini kabul ettirir. Bu eseri *Kına Gecesi* (1927), *Eldebir Mustafendi* (1943), *Avurzavur Kahvesi* (1948) vb. izler.

Fahri Celâl hikâyede, Millî Edebiyat Akımı'nın öncülerinden Ömer Seyfettin, Reşat Nuri Güntekin, Hakkı Suha kuşağının çıraklığından geçerek, özgün kişiliği, gözlem gücü, okuyucuyla senli benli bir sıcak, bir içli dışlı ahbaplık kurmadaki ustalığı ile onları aşar. Ahmet Rasim'in büyük ölçüde, Hüseyin Rahmi'nin az çok etkisinde kalarak, hikâyelerine «sadece hoşuna giden ve ilgi duyduğu» konu ve tipleri sokar. Fahri Celâl'e, her şeyden önce, gariplikler ve acayiplikler avcısı diyebiliriz. Bizi, gariplikler dünyasında gezdirir. Çünkü, kendisi de öyle bir dünyada yaşamaktadır, hiç değilse mesleği gereği. Bütün üyeleri oturağa oturma merakında olan garip ailelere içgüveyisi giren gençler, çocuk delisi zamparalar, akşamcılar, pısırık kocalar, külhanbeyler, çenesi düşük emekliler, adliye koridorlarında rastlanan normal dışı insanlar, eski tiyatro seyircileri vb. larıdır seçtiği tipler.

Fahri Celâl, edebiyatımızın Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e geçiş döneminin en tipik temsilcisi, Cumhuriyet'le birlikte boy verip gelişen hikâyeciliğimize, biçimce değilse bile, konulara ve insanlara yaklaşım yolundaki içtenliği, gözlem gücü ile ortam hazırlamış bir sanatçımızdır. O, her ne kadar Cumhuriyet döneminin sosyal ve politik gelişmelerine yabancı kalmış, Sadri Ertem, Sabahattin Ali ile başlayıp Orhan Kemal'lerle sürdürülen sosyal gerçekçilik akımını benimsememişse de, bize,

bugün gerilerde kalmış bir dünyanın, özellikle İstanbul'un, artık müze duvarları içinde bile yeri olmayan dekorları ile birlikte belleklere gömülü acayip, normal dışı küçük insanlarını, gelenek göreneklerini, töreleri, inançları, görüşleriyle canlı bir belge olarak vermektedir. Fahri Celâl'den bize kalan, eskimiş, ortadan kalkmış olmasına rağmen, insanca değer bakımından eskimeyecek olan, özlemleri, kaygıları dertleri kuşkularıyla bugünün biz insanlarından kıl payı farklı olmayan, dünya durdukça da olmayacak olan bir insan panayırı, daha doğrusu İNSAN panayırıdır. İçten bir anlatım, deyimler argolarla süslü, yapmacıksız, şakacı, kırıcılıktan uzak bir mizah havasıyla yaşayan bir panayır.

o

Cavit Orhan Tütengil

TEMELDEKİ ÇATLAK

(Denemeler - Makaleler)

Çağdaş Yayınları
15 TL.

F. C. Göktulga ile ilgili bu yazı 1974'te yazılmıştır.

KUŞAKLAR

Sami N. Özerdim

II.

Bugünkü genç kuşağın sorunları, öncekilerden çok daha çeşitli, çözülmesi onlarınkine göre çok daha olanak üstü... Eski kuşaklara bakarak, daha çok kuşku altında, daha çok tehlike içinde, daha bir sevgisizlikle karşı karşıya...

Her kuşak, ülke için savaş vermiş, en azı üzüntü çekmiştir. Ancak, bugünkü kuşak öncekilere oranla, ülke sorunlarının sonuca bağlanmasında daha ivedi davranıyor; bu yüzden dayağı, hattâ ölümü göze alıyor. Ölüyor, bu bir yiğitliktir. Arkasından yine kendi kuşağı ile bu kuşağı anlamaya çalışanlar yakınıyor. Öldüren yakalanmıyor, cezasını bulmuyor, — anlamsız da olsa — öcü alınamıyor, fedakârlığı daha da büyüyor.

İnsan yaşamak için bir iş bulmak zorundadır. Türkiye'nin bugünkü koşullarında iş, «arslanın ağzında», hattâ, bana bir öğrencinin söylediği gibi, ekmek arslanın karnındadır. Oradan çekip almak gerekiyor. Bir de, gençliğe karşı güvensizlik, açıkçası ondan korkulması, bütün kapıların yüzüne kapanmasına neden oluyor.

Sanırsınız ki, sanırdık ki, üniversiteye gelen öğrenci eğitim düzeyinden geçmiş; yüksek öğrenim katında sadece öğretimle karşı karşıyadır. Belki bu yüzden, öğretim üyeleri öğrencinin kişisel sorunları ile ilgilenmeyi gereksiz görür. İlgilenmek isteyenlerden ise, öğrenci hemen hemen kaçar; çünkü önceki kuşaklara güveni yoktur. Oysa, size değin sokulan birkaç öğrenciden dinledik-

lerinize şaşar kalırsınız. Bir dokunun, bin «âh dinleyin kâse-i fağfûrdan...»

Bir öğrenci bana dedi ki: «Sizin bu yaşınızda karamsar olmanız doğal... Birçok denemelerden geçtiniz. Ya ben bu yaşımda karamsar olursam ne dersiniz? Bugün yüksek öğrenim içindeyim, ama yarın ne olacağımı, ne yapacağımı bilmiyorum.»

Sonra, bir arkadaşından örnek verdi. Geçen yıl, fakülteyi bitirip hayata atılmak zorunda kalmaktan korktuğu için sınavlara girmemiş, kendi isteğiyle sınıfta kalmış, hem de hali vakti yerinde olmayan, altı kardeşli bir genç adam...

Ürperdim, birden: «Bu denli karamsarlığın gereği yok!» demiş bulundum. Sonra, başka öğrencilerle konuştakça hep aynı korkuya tutsak olduklarını gözlemledim. Hele hükümetler değiştikçe, gençliği bir anarşi yumağı gibi görenler geldikçe, yarınları biraz daha kararıyordu. Bitirdikleri okuldan kuşkulanıyorlardı; genel müdürler, böyle bir okulu başarı ile sona getirmiş olan öğrencilerden korkuyorlardı. Sonra, işin uzmanı olmadıkları halde, gelmiş koltuklarına oturmuş «rakipler» vardı. Diplomalı uzmanlara yerlerini kaptırmak istemiyorlardı. İlâhiyat Fakültesi günümüzün moda okullarındandı; imam olacak iken radyo programcılığına kapağı atmış din okulu çıkışlılar yolları kesmişlerdi.

Ekmek parasını çıkaracak olanakların tıkandığını gören genç, üstelik, Türkiye'nin sorunlarını da yüklenmişti sırtına... Hem kendini yaşatacak, hem ülkeyi kurtaracaktı. İkincisinden vazgeçse herhalde içeriye sızabileceği aralanmış kapılar bulabilecekti. Ama, kendisini halkı ile bir bütün halinde görüyordu. Bu, onu için ahlâk olmuştu.

Bütün bu bocalamalar içinde yanılgılara da uğruyor, bu yolda canını da veriyordu. Ya da, en azı, güdük bilgiler, tamamlamasını bilemediği sığ, tek yanlı bir «kültür»le, akıntıya kürek, çabalıyordu.

Onun bu durumunda üzülenler vardı, buna sevinenler ise daha çoktu.

Geçenki «Kuşaklar» yazım[1] bu üzüntüden doğan bir eleştiriydi. Bugün ise, bana düşen bir ödevi — yarım yamalak da olsa — yerine getirmeyi borç bilerek yazı başına oturmuştum.

Devlitlerin sevmediği, kavgalarına seyirci kaldığı bir gençlik... Varsın birbirlerini yesinler de bize «bahaneler» çıksın diyen, hep düzey altında kalmış politikacılar... Bu politikacıların ayaklarını yalayarak, gençliğin bir bölüğünü ötekinin üzerine — tabancayla, bıçakla, zincirle — saldırtan, bir gün kendisinden hesap sorulması gerekli bir çürük basın...

Ve bir kuşak, bütün bu baskılar altında kendini düze çıkarmaya, ülkeyi sırtında taşımaya uğraşıyor.

Görünüm budur. Biz ise, yazı makinesi başında, sayıklamalarla, son saatimiz çalıncaya değin, kendimizi avutacağız.

III.

Yazıyı bitirdikten günlerce sonra, bir ek yapma gereksemesini duydum.

Gençliği — onları kırmayacak yumuşak eleştiriler yapmış olsam da — neden bu denli seviyorum diye kendi kendimi denetledim. Sonra, bir buluşta bulunmuşçasına aydınlandım. Çünkü, ben Atatürkçülükten geliyor-

[1] *Mayıs sayısında.*

dum. Atatürk, Cumhuriyeti gençliğe «emanet etmişti». Atatürk, «Bursa Nutku» diye bilinen konuşmayı yapmıştı. (Bu konuşmanın uydurma olduğunu ispatlamak için çok çalışıldı. Oysa, o zamanlar O'nun yakınında bulunmuş, bugün ise, bize göre çok sağda kalmış olan yakınları da bu konuşmanın varlığını pekiştirmişlerdir. Hem, bizim gibi orta halli yazarların yazıları bile öykünemezken bir büyük adamın sözlerini öykünmek olanaksızdı. O'nun kimi sözlerini sözcüğü sözcüğüne aktaramayıp da sadece anlamını verenlerin yazıları da buna kanıttır). Gençlik için söyledikleri de bu kadar değildi. 30 Ağustos 1924'te, Büyük Taarruz'un ikinci yıldönümü — Dumlupınar'da — kutlanırken yaptığı konuşmayı şu sözlerle bitirmişti: EY YÜKSELEN YENİ NESİL! İSTİKBAL SİZİNDİR. CUMHURİYETİ BİZ TESİS ETTİK. ONU İLÂ (yükseltecek) VE İDAME EDECEK (sürdürecek) SİZSİNİZ.

Gençliği suçlamak, onu ezmek, ülkenin geleceğini baltalamaktır. Bunu halka hizmet mi, yoksa Türkiye'ye ihanet mi sayarsınız?

Yazıma bir ek daha yapmak isterim. Mustafa Coşturoğlu'nun «Sosyal Şizofreni ve Atatürkçülük Üzerine Baskıları» (Ankara 1974) adlı çok ilginç kitabını okurken, günümüzden üç bin yıl önce, Babil yıkıntıları arasında bulunan kil tabletlerde bile, gençlikten: «Bugünün gençliği temelinden bozulmuştur; zararlı ve tehlikelidir» diye yakınıldığını öğrendim. Atatürkçülük, geleneklere karşıdır. Gençliği, binlerce yıldır kötüleyen bu zararlı geleneğin de yıkılması gerekiyor. Türkiye'nin geleceğini inanca altına almak için yıkılması zorunludur.

Afşar Timuçin

Kim olduğunu öğrenemezseniz çatlayacaksınız. Sonunda dayanamazsınız, karşınızda uyuklayıp duran adama yapıştırırsınız soruyu: — Hemşerim, nerelisin?

Adam doğrulur yerinden, koskocaman elleriyle yüzünü oğuşturur, gülümser; büyük bir giz veriyormuşçasına: — Erzurumluyum, der.

Merak sizin yakanızı bırakmaz. Biraz daha derinleştirmek istersiniz sorunuzu. Diyelim, Erzurum'u birazcık biliyorsanız:

— Erzurum'un neresindensin, kimlerdensin? deyiverirsiniz.

Erzurumlu o zaman bir sürü şey anlatır size, bilmediğiniz, yaşamadığınız bir sürü şey. O, her sözüyle biraz daha karanlığa gömülür sizin gözünüzde, biraz daha bulanır. Dokunamayacağınız öznellikler sermektedir çünkü önünüze.

— Hınıs'lı Mustafa Sarı'yı tanıyor musun? Ben işte onun dayısı çocuğuyum. Tarlamızın yarısını bıldır sattık. Kızkardeşim geçen ay Oltu'ya gelin gitti...

Durmadan, bir bilinmezi bir başka bilinmezle açıklamaya kalkar. O konuştukça bilinciniz bulanır. Hele bir de askerlik anılarına geçerse, cacıkla rakı içen Teğmen Selahattin'i anlatırsa. Yani sizin için kesin bir yabancılık taşıyan şeyleri arka arkaya sıralarsa...

Aslında Erzurumluluk bir kabuktur onun üzerinde. Mustafa Sarı'nın dayısı çocuğu olmak da. O da her insan gibi bilinmezlik kabuklarıyla sarılmıştır. Bir kabuğun altından başka bir kabuk çıkar. Liseyi okumamış olmak, Erzurumolog Dr. Necati Kuş'un dostu olmak,

yirmi yedi yaşında kabakulak geçirmiş olmak, Çanakkale'de bir arsa almış olmak, «başından» iki evlilik geçmiş olmak... O konuştukça uzaklaşır sizden, siz onu sorularınızla bulandırırsınız.

Onu tanımak istiyorsanız davranışlarını gözleyin. Uzun zaman. Biz çok zaman kendimizi bile başkalarından giderek tanırız. İçebakış yöntemi pek uzaklara götürmeyecektir bizi. Psikoloji bilimi gibi sanat da en sağlam ürününü insanın davranışlarından derler ancak. Davranış bizi Başkası'na açan tek kapıdır. Davranışlarını gözleyin Erzurumlunun. O zaman bir kitap gibi okuyacaksınız onu. Bu iş elbette birdenbire olmayacak. İnsan saydam değildir. Pencereden sarkışı, *Et koydum tencereye* türküsünü söyleyişi, istasyonda dolaşan kadınlara bakışı, iççekişi, uyuyuşu, eski bir serüveni anlatışı, portakal soyuşu, burnunu karıştırışı Erzurumluyu her adımda biraz daha tanış edecek size. En güzel sevgiler uzun zaman yanyana kalmakla gelen sevgiler değil midir?

Yavaş yavaş anlayacaksınız: karşınızdaki adam Erzurumlu Ali Kaya olmaktan daha öte bir şeydir: her şeyden önce *özellikleri* vardır: tutkuları vardır, sevinçleri, acıları vardır, öfkeleri vardır. Bu özellikler bir *kişi* oluşturur gözönünde, daha doğrusu bir kişinin varlığını açınlar: sis içinde yavaş yavaş yanımıza yaklaşan bir varlığın her adımda biraz daha belirginleşmesidir bu.

Yolculuğunuz birlikte uzun sürmediyse, Ali Kaya iki istasyon sonra indiyse, ardında bilinmezlik kokan bir boşluk bıraktıysa, siz onun kabuklarını kıramadınızsa, yaşadığınız şey yazıldığı zaman hikâye olur. Belki bu kısa görüşme de onu tanıyabilmeniz için yetebilirdi: gelgelelim, o, okunmak istemeyen bir kitap gibi kapalı kal-

dı, sustu, dışarılara baktı. Ya da susmadı, durmadan konuştu, ama o kadar... Siz onun dünyasına giremediniz. Konuşmaları belki iki yüz sayfayı geçer. Ama bu konuşmalar bir roman kurmaya yetmeyecektir. Çünkü bir durum vardır ortada, ama kişi belirmemiştir. Durumlarla hikâye, kişilerle roman yazılır. Hikâyenin uzununa «uzun hikâye» denir; romanın kısasına «kısa roman» denir mi?

Roman kurabilmek için, Ali Kaya'nın dünyasını, küçük olaylar içinde de olsa, büyük olaylar içinde de olsa, *bütün yüzleriyle* tanımanız gerekecek. (Siz onun bütün yüzlerini bize anlatmasanız da.) Ali Kaya tüm özellikleriyle belirecek romanda. (Bazı özellikleri ikinci planda tutulsa bile.) Onu bir şema olarak değil, bütünlükle bir *canlı yapı* olarak göstereceksiniz. Şema kalın çizgilerle çizilir, oysa sanatı sanat yapan ayrıntılardır. Romanımızda öylesine sağlam belirecek ki Ali Kaya'nın kişiliği, siz boyuna «Ali Kaya bunu yapar mı?» diye kendinizle tartışacaksınız. Siz mi onu yazıyorsunuz, o mu size kendisini yazdırıyor? Ali Kaya'yla aranızda karşılıklı konuşmalar kesilmeden sürecek. Ara sıra şöyle diyeceksiniz ona: «Ali Kaya, başımın tatlı cezası, kardeşim, seni şimdi ipe çektiriyorum, tamam mı, Allah muhafaza anamı öldürdün sen, hem de para için; ipe çekilirken nasıl davranacağını, neler söyleyeceğini bilmek zorundayım, bu yüzden söyle bakalım bana, son sözün ne olabilir?» Ali Kaya ipe çekilirken çingeneyi kalaylar mı, yoksa çingeneye yalvarır mı? Siz bunu iyi bileceksiniz. Sırasında Ali Kaya'yı Ali Kaya'dan daha iyi tanıyacaksınız. Bir gün Ali Kaya ipten kurtulmuş ve affa uğrayıp hapishaneden çıkmış olarak karşınıza dikilecek: «Ağabey, bir arkadaş şu iki bin lirayı bana emanet etti, ben bu parayı izninle iyi mi etsem yoksa enayi gibi ge-

ri mi versem?» diyecek. Siz de, yüzünüzde acı bir gülümsemeyle ona şu karşılığı vereceksiniz: «Ah Ali Kaya, huyun kurusun, ben geri ver desem de verecek misin sanki? Biliyorum, sen o parayı cebe indireceksin. Sana gülünç gelmese, sağ cebindeki parayı çarpar sol cebine koyarsın sen, yani kendini bile dolandırırsın oğlum!»

Ali Kaya'yı bu kadar iyi tanımıyorsanız, daha doğrusu onu kafanızda etli-canlı bir varlık olarak bütün boyutlarıyla tasarlamadınızsa, Ali Kaya üzerine yazacağınız bir roman, örneğin *Erzurumlunun Aşkı* romanı etsiz-cansız bir roman olacak, romandan başka her şeye benzeyecek. Ali Kaya'yla bir insan ilişkisi kurmuş olmayacaksınız o zaman. Tersine, Ali Kaya'yı uşağınız gibi kullanacaksınız: Ali Kaya, git bana bir şişe şarap al, gelirken şu üç yüz lirayı Seyfettin'e ver, akşam olmadan sobayı yak, gazetelere S. Selami Dirimsel adıyla eleştiri yazıları yaz, yarın şu benim sevdiğim kızın babasını vur gel, sonra da kendini ve pazarcı Şevket'i intihar et... Oysa Ali Kaya belki size bir şişe şarap alacaktır ama, o parayı taş çatlasa Seyfettin'in avucuna bırakmayacaktır. Siz adamınızı tanımadıkça, adamınız size romanın kişiliği eder mi?

Melodram yıvışıklaştıysa, hele içine kan ve şehvet doğrandıysa, roman topluma çözümler getirmek gibi «üstün» bir yükümlülük altına girdiyse, insanlar romanlarda bilmedikleri ülkeleri, bilmedikleri insan ilişkilerini anlatmak için çalakalem yarışa girdilerse, bu durumda Ali Kaya'lar elbette şemalar olmaktan, kuklalar olmaktan öteye gidemeyecekler. İş altmış kuruşluk kalemle yirmi kuruşluk kâğıda baktığı için, Ali Kaya'yı her türlü konuşturabilirsiniz, ona her işi yaptırabilirsiniz. Öyle kalıplara sokulur ki Ali Kaya, bir bakarsınız Çanakkale'-

de İngiliz'e karşı dövüşüyor, bir bakarsınız Urfa'nın bir köyünde bir zavallı kadına saldırıyor, bir bakarsınız büyük ahlâkçı kesilmiş de yerde bulduğu beş liranın sahibini bulabilmek için gazeteye altı yüz liralık ilân veriyor, bir bakarsınız Selim III'e çay demliyor, bir bakarsınız İstanbul sosyetesine girmiştir ve Bilmemnezadeler'in kızını almıştır. Romancı şunu söyletmek ister size: «Boyun devrilmesin Ali Kaya, ne yaman adamsın sen! Şu dünyada senin gibisi varsa bileklerimi keserim!»

O zaman Ali Kaya durmadan kılık değiştiren bir şemadır; yaşamayan, düşünmeyen bir şeydir, duyarlıksız varlıktır, *rol icabı* hüngür hüngür ağlasa da en az duygusallıktan bile yoksundur. Yerden yere atar kendini, bir eserin içinde birbirine uymayan binbir kalıba girer. Ali Kaya nedir o zaman? Bir oman kişisi midir? Hayır. Öylese, bir hikâye kişisi? O da değil. Romanda kişiler *başlıca yanlarıyla*, hikâyede kişiler *herhangi bir durum içinde* kendilerini gösterirler. Durumları, *insanlık durumu*'na ters düşmez. Çünkü, hikâyede de, romanda da, insanı temelden koşullandıran kesinlikler vardır. Bizim kafamızdaki Zeus nasıldır? Şöyledir ya da böyledir, ama yaşamadığımız bir şey olarak bir şemadan başka bir şey değildir. Bizim için, belli durumlara belli tepkiler göstermekle sınırlanmıştır varlığı. Yazar, Ali Kaya'yı yaşanan dünyadan derler, ama yaşanan dünyadan tutup getirmez (hiç değilse çok zaman böyledir bu). İsterse, dünyamızdan bir de Zeus derler o. Zeus'u da biz yaratmadık mı? Onu tanrı diye de kullanabilirdik, roman kişisi diye de. Bir gün bir de bakarsınız böyle bir tanrı bir oyunda canlanmış, insanlaşmıştır, şöyle der Orestes'e: «Tanrıları yargılamayın delikanlı, onların da acılı gizleri var.»

Roman hikâyeden, hikâye romandan kesinlikle ayırı-

labilir mi? Ben pek sanmıyorum. Her hikâyenin romansı bir yanı, her romanın hikâyeye çalan bir ya da birkaç yüzü vardır. Hikâyeyi romandan nasıl ayıracağız? Çoçukça bir ölçümüz var elimizde, yanlış bir ölçümüz; genellikle onu kullanıyoruz: hacim. Yüz sayfadan berisi *büyük* hikâye, ötesi roman sanki. Bu bilgi, bizi, birçok şemanın at koşturduğu kütük gibi kitaplara roman deme yanlışına götürüyor. Romanda alabildiğine olay olurmuş: bir görüş de bu. Olur mu hiç! Romanda kişi vardır, kişilik vardır, enine boyuna, bütün derinliğiyle, bütün genişliğiyle, bütün açmazlarıyla, bütün boşluklarıyla, bütün bilinmezlikleriyle kişi. Yoksa insan, o koca pehlivan tefrikalarına roman demek zorunda kalır: öyle ya, olaysa olay, konuşmaysa konuşma... İki adamı öldür, üçünü kurşuna dizdir, kocası mahpusta inim inim inleyen Fadime'yi süründür, sonra zavallı kadını ağanın koynuna gönder, sonra bir başkasıyla evlendir, Hami, Nami, Sami diye üç çocuğu olsun... Romanda olayın da, hacmin de elbet bir yeri var. Kişi belli bir genişlikte dışlaştırabilir kendini, tamam. Öte yandan, kişilik olayın, olayların içinde, bir başka deyişle eylemde belirir, o da tamam. Ama, en başta önemli olan, olayların *doğru*, kişilerin *gerçek* olması. Bu doğruluk, bu gerçekçilik, şemalardan kaçmakla, şemacılıktan kurtulmakla sağlanabilir ancak. Bunun için de, romancının «toplumu çözümlemek» gibi işlere, başından büyük işlere, romanı küçültücü işlere kalkışmaması gerekiyor. Romancı romanına ne bilginliğini dökecek, ne karacahilliğini getirecektir. Çünkü kimse romandan bir umut uğruna bir yarar beklemediği gibi, bir bilimsellik uğruna bir sanatdışılık da beklemiyor. Romanlarda Ali Kaya'lar aynı bu dünyada yaşar gibi yaşamalı.

SİMONOV'UN ANKARA'YA GELİŞİNİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Fakir Baykurt

Sovyetler'in ünlü yazarı Konstantin Simonov'un Ankara'ya ikinci gelişi mayısın sonlarına rastladı. Onun için 26 Mayıs günü bir tanışma toplantısı düzenlendiğini haber alınca kalkıp gittim. Kendisini ikinci görüşüm olacaktı bu.

Birincisinin ilgi çekici bir anısı var. Sanırım 1965' teydi. Yanında Rady Fish'le Sovyet Türk cumhuriyetlerinden birinden şair Mustay Kerim vardı. Ankara'ya gelecekleri, yurdumuzu dolaşacakları önceden bildirilmişti.

Konuk yazarların yurdumuzda karşılanışı, meslektaşlarımızla tanışıp görüşmeleri, oldum olası bir sorundur. Başka ana sorunları çözümlemenin yanında bu işi de düzenlemek için bir derneğimiz, birliğimiz uzun süre olmamıştır. Olanları da sadece üyelerin yarım buçuk ilgisi yüzünden canlanıp etkinlik gösterememiştir. Nasıl göstersin, bu birlikleri oluşturan üyelerin çoğu, her dönemde hükümetlerin gözüne batan sakıncalı kişiler sayılmışlardır. Bu kimselerin, yaptıkları işi daha verimle yapmaları, emeklerinin karşılığını tam olarak almaları, daha iyi yaratıp yazabilmek için yaşamlarını rahatça düzenlemeleri yolunda gerekli yasal ve yönetsel önlemler âdeta kasıtlı olarak savsaklanmış, kurulmuş dernek ya da birliklerin baskı altına alındığı olmuştur.

Gördüğüm ülkelerin hemen hepsinde bu türlü dernekler ve birlikler bir yandan yazarların kendi gücüyle yaşatılırken, büyük ölçüde kamu desteğine dayatılmışlardır. Hükümetler bu birliklere olanca maddî ve sosyal kolayılkları gösterirken, gölge etmeyi de düşünmemiş-

lerdir. Bu türlü bir destek bizde görüşme konusu yapıldığı zaman hükümet temsilcisi ya da benzeri kişiler, sanki desteğin gerektirdiği harcamayı ceplerinden yapacaklarmış gibi, herhangi bir «ihsan»da bulunması istenilen insanların tavrını takınmışlardır.

Nitekim ozan ve yazarlarımızın son girişimi olan «Türkiye Yazarlar Sendikası» da bütün özverili çabalara karşın, bu müzmin anlayışsızlık yüzünden beklenilen ölçüde gelişemiyor.

Durum bugün üzücü, 1965'te daha üzücüydü. Sovyet elçiliğinden bir kültür görevlisi evime geldi:

«Tanınmış yazarımız Konstantin Simonov, iki arkadaşıyla Ankara'ya gelecek. Türk meşlektaşlarla tanışmak için yok sizin bir dernek, birlik. Acaba evinizde bir akşam Ankaralı yazarları çağırıp mütevazi bir toplantı yapabilir misiniz?»

O zaman ilköğretim müfettişi olarak vaktimin çoğunu köylerde geçiriyordum. «Olmaz» diyemedim görevliye. İstenilen «mütevazi toplantı»nın yapılacağı günü kararlaştırdık. Beş altı günlük bir zaman vardı. Hazırlıkların yapılmasını eşime bırakarak yeniden geziye çıktım. İşlerimi bir yerde kesip yarım gün önce döndüm. Dört saat sonra Simonov'la arkadaşlarının gelmelerini beklerken karşımda yine elçilik görevlisini buldum.

«Maalesef efendim, kusura bakmayın, Türk hükümet bizim yazarlara vize vermiyor, onun için gelemiyorlar. Acaba siz vize verilmesi konusunda hükümete ricada bulunabilir misiniz?»

Güneyde Suriye ya da Lübnan'da bekliyormuş Sovyet yazarları.

Türk yazarlarını temsil gibi bir yetkim ve görevim yoktu. Hükümetimizi de, doğrusu, karşımdaki görevli-

den daha iyi tanıyordum. Dışişleri bakanlığımızla bir daha ilişki kurarak resmî yoldan bu görevi kendilerinin yapmasının daha uygun olacağını söyledim. Hafta tatilini geçirdikten sonra yeniden köylere çıkmam gerekiyordu. Konuklarımız bir iki gün içinde vize alıp gelirlerse, köylerden izimin üstüne dönemeyeceğimi de bildirip üzüntüyle özür diledim. Adam, Simonov'la arkadaşlarının güzel yurdumuzu dolaşmalarını sanki ben de istemiyormuşum gibi baktı yüzüme.

Beş altı gün sonra dönüp geldiğimde, Simonov'lara vize verildiğini, bir gün önce Ankara'ya geldiklerini öğrendim. O akşam için de başka bir yazar arkadaşın evinde tanışma toplantısı yapılacaktı. Bu toplantıya biz de çağrılıydık.

Seyfettin Turhan'la eşi İffet Aslan arkadaşlarımızın evindeydi toplantı. Kaç kişi çağırabilirdik herhangi birimizin evine? Yanlarında bir elçilik görevlisiyle dört onlar, iki ev sahipleri, beş kadar da biz. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Fikret Otyam varlardı. Ev sahiplerinin ikramları başına oturup Türkiye'de, Sovyetler Birliği'nde, başka ülkelerde edebiyatın, edebiyatçıların durumlarını, sorunlarını konuşmaya başladık.

Nâzım'ın ölümü üstünden birkaç yıl geçmişti henüz. Şiirleri, çok uzun bir aradan sonra yeniden tek tük yayınlanmaya başlamıştı. Ömrünün son yıllarını nasıl geçirdi, neler yazıp çizdi, tamam yarım neler bıraktı, pek bilgimiz yoktu. Konstantin Simonov, Moskova'da «Nâzım Hikmet'in Edebiyat Mirasını Saptama Komisyonu» kurulduğunu, kendisinin de bu komisyonun üyesi ve başkanı olduğunu söyledi. Ne kaldıysa ardında, bir bir yazıya geçirilip dikkatle korunacağını ve Tür-

kiye ne zaman isterse mirası bütünüyle alabileceğini açıkladı. Buz gibi bir ürpermeyle baktık birbirimizin yüzlerine. Acaba Türkiye bu büyük yaratıcı evlâdının mirasını ne zaman isteyecek ve alacaktı? İşte on yıl geçti. Konstantin Simonov bir daha geldi gitti. Resmî ilgili ve görevlilerin tavrı değişmedi. Böyle bir görevin sorumluluğunu kimse hatırlamıyor, hatırlamak istemiyor. Bir tedirginlik içinde gecenin geç vaktine kadar konuştuk. Simonov'dan bende kalan en ilgi çekici anı budur.

Sonra bir ara Fikret Otyam'ın bizde ses alma makinesiyle yaptığı ilgi çekici röportajlardan söz alçıldı. Simonov, ses alma makinesinden zaman zaman kendisinin de yararlandığını söyledi. Ama İkinci Dünya Savaşı'nın anayurtta geçen büyük bölümünde «Kızıl Yıldız» gazetesinin savaş muhabiri olarak çalışırken, daha çok el yazısıyle notlar aldığını, bunlardan bazılarını ayaküstü yazılar haline getirerek gazetesine ulaştırdığını, sonradan eklediği röportaj ve hikâyelerle dört ciltlik «Karadeniz'den Barents Denizi'ne» adlı kitabını oluşturduğunu, artan notlarıyla da «Silâh Arkadaşları», «Yaşayanlar ve Ölüler», «İnsan Asker Doğmaz» adlı romanlarını yazdığını, «Savaşsız Geçen Yirmi Gün» adlı romanını yazmaya çalıştığını belirtti. En imrendiği yazarlar Tolstoy ve Şolohof'tu. Savaştan söz eden romanları henüz çevrilmemişti dilimize. İmrendiği bu yazarlarla alttan alta bir ölçüşme duygusu içinde olduğu sanısını uyandırıyordu. Edebiyatın insanlara büyük aktif yardımları olduğu inancıyla yazıyor, saptadığı o büyük amaca ulaşmaya çalışıyordu.

Konuşmanın bir yerinde «Bekle Beni» adlı ünlü şiirinin yarattığı etkilerden söz açılmıştı. Rady Fish de bir fıkra anlatmıştı. Daha zaferin ucu bile görünme-

mişken, o barut kokulu ve kanlı savaş günlerinde cephede ölen hemen her askerin üstünden bu şiirin el yazısı kopyaları çıkıyormuş:

Geleceğim bekle beni
Bütün gücünle bekle
Soluk sıkıntılarla ağırlaşan
Yağmurlar içinde bekle beni
Karlar tozarken bekle
Ortalık ağarırken bekle
Kimseler beklemezken bekle beni

Sonradan Kemal Özer'in Cumhuriyet'te yayınlanan bir konuşmasının başında sanırım kendi çevirisi olarak yer aldı bu parça.

Komutanlar Stalin'e, «Bari bunun bir kitabını basalım!» diye önermişler.

Stalin sormuş:

«Kimin için yazılmış bu şiir?»

«Herhalde sevgilisi için yazmış Simonov!»

«İyi madem bastırın...»

«Kaç bin bastıralım?»

«İki tane bastırın: Biri sevgilisi, biri kendisi için...»

Usul usul gülüyordu bu fıkra anlatılınca. Kavruk yüzünde bir iki saniye eyleşip hemen sönüyordu gülümsemesi.

Mustay Kerim de içli, coşkun şiirlerinden okumuştu. Yarı anlaşılır bir Türkçesi vardı. Okuduklarını tam anlayamadığımızı söyleyince, «Bir gün bizim Ufa şehrine gelince sizin okuduğunuz şiirleri biz de bu kadar mı anlayacağız?» diye takılmıştı.

Rady Fish, «Nâzım'ın Çilesi» adlı ünlü yapıtını yeni tasarlıyordu. İstanbul'u, Bursa'yı görecek, cezaevle-

rine uğrayacak, derlediği gereçlerle yapıtını tamamlayacaktı. Bir iki yıl sonra çevirisini okuduk, çok tatlı bir yaşam öyküsü olmuştu o kitap! Bu civa gözlü genç yazar, düz düz kitaplar yazmaktan, geleneksel yöntemlerle çalışmaktan bıktığını söylüyordu. Küba'ya bir gezi yapmıştı yakınlarda. Bindiği transatlantik, gördüğü denizaltılar, okyanus balıkları çok etkilemişti kendisini. Bilinen zaman ve yer kavramları dışında, yaşam'a başka kavramlar açısından bakabilmenin özlemindeydi. Kitabında bu özlemlerini gerçekleştirebilmişti.

Kısa kesilmiş saçları yeni kırarmaya başlamış Simonov, sorulmazsa konuşmayan, daha çok sessizliği seçen bir alçakgönüllülük içindeydi. 1915 doğumluydu. Moskova'daki «Gorki Edebiyat Enstitüsü»nü bitirmişti. Giyinişiyle de, davranışlarıyla da kırlardan yeni kalkıp gelmiş bir köylüye benziyordu. Savaştan söz edilince bakır koyuluğundaki yüzü buruşuveriyordu. Yazarlar Birliği'nin çalışmalarından sorulunca canlanıyordu. Orada görevliydi çünkü. Bizden Karaosmanoğlu ile Aydemir, sık sık doğan söz boşluklarını başarıyla dolduruyorlardı. Yeniden buluşup buluşmayacağımızı bilemeden el sıkışıp ayrıldık.

Bu sefer Sovyet elçiliğindeydi tanışma toplantısı. Yine yoktu başkent Ankara'da yazarlarımızın bir yeri, konuk salon. Sıkıyönetim Askerî Mahkemesindeki yargılanmam sırasında bu gibi ilişkilerden dolayı sosyalist ülkeler elçiliklerine kaç sefer gittimse hepsinin raporları getirilip konmuştu dosyaya. Konuşmalarımızdan parça bölük cümle kırıkları alınmış, istenilen anlama çekilebilir bir sıraya sokulmuştu. Örneğin, sadece «mutabıkız!» diye bir söz, benim ağzımdan! Ama hangi hususta? Tartışılan konu ne? Karşındaki kim? İşin iç yü-

zünü bilmeyenlere bunların ne anlama geldiğini kabul ettirmek zor oluyordu. Ama Türk edebiyatı ıssız bir çöl değildi. Sen çekin, o çekinsin, kim gidecekti? Kalkıp gittim elçiliğe.

Bir salona sandalyeleri dizmişler arka arkaya. Gazeteci, üniversite öğretim üyesi, yazar, fotoğrafçı otuz kadar Türk meslektaş. Belki başka görevliler de vardı. Simonov ve Azerbaycanlı genç hikâyeci Anar Rızayef'i, çevirmenleri Vera Feonova ile birlikte karşıya dizilen birkaç masanın başına oturtmuşlar. Sorulu cevaplı bir konuşma başlamıştı. Soru soranların kimi oturduğu yerden, kimi ayakta, karşılık vermeye sıra gelince Simonov'la çevirmeni Vera Feonova hemen ayağa kalkıyorlardı.

«Türk edebiyatının dünya edebiyatı içindeki yerini saptayabilmek için insan dünya edebiyatını iyi bilmeli.» diyordu Simonov. «Şu masaların üstünü kitaplarla doldurmalı ve konuşacak insan benden mutlaka çok bilgili olmalı. Ben bu kadar cesur değilim. Sadece yapılan çevirilerden anlayabildiğim kadarıyla Türk edebiyatı güçlü bir edebiyattır. Halkla bağı kuvvetlidir. Halkın derin duygularına inebilen gerçekçi bir edebiyattır. Türk yazarlarının Sovyetler Birliği'nde sevilme nedeni, Türk edebiyatının bu demokrat yanı ve yazarlarının ustalığıdır. Nâzım Hikmet üstüne bugüne kadar çok konuştum. Burada bir jübilede değiliz. Nâzım'ın bir jübilesinde söylediğim şu sözü şimdi daha objektif olarak yeniden söylemek istiyorum: «Nâzım, yirminci yüzyılın en büyük şairlerinden biridir.» Ama ne kadar büyük olursa olsun bir şairle bir ülkenin şiiri temsil edilemez. Onun için biz başka Türk şairlerini de tanımak istiyoruz. Başka bir örnek verebilirim: Bizde Yaşar Kemal'in İnce Me-

med'i de çok sevildi. Bizim de İnce Memed gibi birkaç romanımız vardır. Fakat Aziz Nesin çapında bir mizah yazarımız ne yazık ki yoktur.

«Ben 16 yaşımda şiire başladım. Derken mizah şiirlerine ve hikâyelerine geçtim. Tornacılık yapıyordum başlangıçta. İşim gücüm sendika yöneticilerini, patronlarımızı eleştirmekti. O zaman Aziz Nesin'i bilmiyordum. Ama onun gibi yazmaya çabalamışım. İlk ciddî şiirlerimi güzel Leningrad şehrini gördükten sonra yazdım. Şiirin bir gençlik uğraşı olduğu kanısı yaygındır. Ama kocamışlığı kim kabul eder?» Gülüyor. «Ben etmiyorum ve hâlâ şiirler yazıyorum. Bana sorsalar, romancı mısın, oyun yazarı mı, gazeteci mi? Şair olduğumu söylemek isterim.

«Gazetecilikle yazarlığı nasıl bağdaştırdığımı bilemiyorum. Acaba nasıl bağdaştırıyorum? Bazen iki dalda birden çalışıyorum. Savaş yıllarında sadece gazeteciydim. Bu işi biliyordum. Çok ivedi yazma ve ilerisi için notlar alıp briktirme becerisini iyi kavramıştım. Stalingrad Savaşı'nı kazandıktan sonra iki roman yazdım. Yazarlık ve gazetecilik bana göre iki ayrı uğraş değildir. Gazeteci olmasam yazar da olmazdım.

«Çağdaş Sovyet şairlerinden ve yazarlarından hangilerini tuttuğumu soruyorsunuz. Meslektaşları övmek zor iş. Şolohof'un «Durgun Don»u hâlâ en büyük romanımızdır. Cengiz Aytmatof'u da severim...» Arka arkaya bazı adlar ekliyor. «Bikof» mu, «Bukof» mu diyor? Anlayamıyorum saydığı adları. Yapıtlarını bilmediğimiz için adlarını kavramak ve akılda tutmak zor oluyor. Yevtuşenko'nun adı geçiyor. Dağıstanlı Resul Hamza'nın, Azerbaycanlı Samet Vurgun ve Resul Rıza'nın adları geçiyor. Gürcü şairlerinin de güçlü olduklarını belirtiyor.

Litvanyalı yazarlardan söz ediyor.

Tüm olarak Sovyetler Birliği'nde ve ayrıca Rus dilinde kitapların baskı sayısı soruluyor. Şiir kitaplarının en az elli binden başlayıp yukarı doğru gittiğini söylüyor. Kendi son şiir kitabının 200 bin basıldığını belirtiyor. Şiir kitaplarının bu kadar çok okunduğuna bakanlar Simonov'u romancı saymazlarmış. «Savaşsız Geçen Yirmi Gün» bir buçuk milyon basılmış. On yıl önce bütün kitaplarının baskı sayısı 20 milyonmuş. Geniş ülke, büyük nüfus, ama tiraj da hayli yüksek!

Azerbaycanlı hikâyeci Anar Rızayef kalkıyor: «Cumhuriyetimizde nüfus beş milyon.» diyor. «Elli bin, otuz bin, en az on binlik baskılar yapar kitaplarımız. Rusçada ve öteki cumhuriyetlerde yapılan baskıların toplam sayısı bir milyonu bulur...» deyip oturuyor.

Tanınmış şair Resul Rıza'nın ve şair bir ananın oğlu olan Anar Rızayef, -934'te Bakü'de doğmuş. «Dante'nin Jübilesi», «Ak Liman», «Molla Nasraddin 66» adlı yapıtlaryla tanınıyormuş. Özellikle sonuncusu çok sevilmiş. Bildiğimiz Nasreddin Hoca'nın Azerbaycanlısı olan Molla Nasraddin 1966'da yaşasaydı neleri diline dolardı, nelere gülerdi? bunları işliyormuş. Ne yazık ki, basılmış sekiz kitabı olan bu genç yazarı Simonov'un yanında yeteri kadar tanıma olanağı bulamadık.

Sovyetler'de yazarların yaşamı, Yazarlar Birliği'nin çalışmaları soruluyor. «Kimse kimseye yazar ol, olma demez. Yazarlar Birliği'ne üye olmak için kitap çıkarmak gereklidir. Olağanüstü etkinlikte tek kitapla da Birliğe üye olunabilir. İki üyenin kitaplarınız hakkında hazırladığı raporu 12 yazardan oluşan seçme kuruluna vermesi gerekir. Burada oylama kapalıdır. Üyeliği şubelerde kararlaştırılan genç yazarların onayı da bu kurulca yapı-

lır. İlk kitapların nasıl basıldığına gelince: Bizde sayısız dergi vardır. Metinler önce bu dergilerde çıkar. Bunların tanınmışların yapıtlarını basması diye bir kural yoktur. Örneğin ben «Noviy Mir» in ve «Literaturnaya Gazetta»nın yönetiminde çalıştım. Sadece tanınmışları basmaya yeltenseydik işler çıkmaza girerdi. Gelen metinleri okurken, yazarı Birliğe üye mi değil mi bakmayız bile.

«Sovyetler'de yazarlar aylık almaz. Ama bazı haklara sahiptirler. Sağlık güvenceleri vardır. Bakım evlerimiz, dinlenme evlerimiz vardır. Emekli olabilirler. Edebiyat fonumuz, inceleme yapmak isteyen meslektaşlarımızı iki üç yıl destekleyebilir. Gezilere yollar. Yaratma evlerimiz kapılarını uzun süreli çalışma yapacaklara açar, olanak verir...»

Öğleyin bir de Ankara içinde bir randevuları varmış. Simonov, oturmadan özür diledi. Tanışma toplantısının oturuş biçimi dağıldı. On yıl sonra yeniden el sıkıştık. Kendisine bol yaratmalı uzun bir yaşam diledim. Anar'la, Vera Feonova ile el sıkıştık. Toplantıda bulunanlardan birinin ortaya attığı öneri üzerine bir de grup resmî çektirdik. Yeniden el sıkışıp ayrıldık.

Bir daha gelecekler mi? Görüşebilecek miyiz? Üçüncü görüşmede koşullar aynı mı olacak, değişecek mi bir ölçüde? Türk yazarları ve şairleri, diledikleri gibi pasaport alıp dış ülkelerdeki meslektaşlarını görmeye gidebilecekler mi? Yoksa bu diken üstündeki görüşmelerden alınan kırık dökük notlar, bir başka yargılamada önümüze mi çıkarılacak? Düşüne düşüne yazı makinemin başına geldim. Benim de elimde bir tutanak bulunsun, hem de okurlarımız bilsin diye oturup bunları yazdım.

Ankara, 29.5.1975

BİR IRMAK-ROMAN ÜZERİNE

Selim İleri

Attilâ İlhan, *Kurtlar Sofrası*'nda geniş açıdan Türkiye'yi irdeleyen bir ırmak-roman ipuçlarını okuruna iletmişti. *Bıçağın Ucu*'yla *Sırtlan Payı* bu ırmak-romanın kendisini getiriyor... Edebiyatımızda ırmak-roman örneğine hemen hiç rastlamıyoruz. Yakup Kadri'nin *Panorama*'sı oldukça başarısız, özentili ve yazarın öbür yapıtlarındaki yazınsal düzeye erişemeyen bir örnek. Kemal Tahir, ırmak-romandan çok, toplumsal olaylar zincirini dile getirmek isteyen bir anlayışı yeğlemişti. Yaşar Kemal'in yöreleri ve yöresel özellikleri romana dönüştürmek amacında olduğunu sanıyorum. Dolayısıyle birbirinin «devamı» niteliğindeki kimi romanların ırmak-romanla ilintisi olmadığını söyleyeceğim.

Oysa Attilâ İlhan'ın yapıtlarında gerçek anlamıyla bir bütünlük, bir süreç kaygısı göze çarpıyor. Romanların tasarımında ana dünya, kişiler, ortam ve ele alınan dönemler arasındaki çelişik uzantılar önceden saptanmış. Dahası on dokuzuncu yüzyılın Batıda örneklerini verdiği ırmak-roman dokusundan hem yararlanılmış, hem de çağcıl roman özelliklerine ulaşılmış. Gerek *Bıçaçın Ucu*, gerek *Sırtlan Payı* başarılı, tartışma yaratabilecek, çok ilginç romanlar. Dizinin öbür yapıtlarını beklemeden konuşmanın kimi dokuncalara yol açacağını biliyorum; ama yargılarımdaki yanlışlıklar, romanlar üzerine şimdiden bir şeyler söylemek ihtiyacını duymamla hoşgörülebilir.

Yazar Türkiye'yi Osmanlı İmparatorluğu'ndan günümüze yakın bir döneme kadar anlatıyor. 27 Mayıs'tan

sonraki olaylar, sözgelimi 1965 Türkiye'si, sanımca dizinin yeni ürünlerinde ele alınacak. Önce şunu belirteyim: Attilâ İlhan tarihsel hesaplaşmalara roman içeriğinin taşıyabildiği, taşıyabileceği ölçüde girişiyor. Örneğini edebiyatımızda pek bol gördüğümüz sayfalar boyu süren tarihsel açıklamalar, şuradan-buradan alıntılar, roman kişilerine yazarın «keşfettiği» durumları söyletme gibi sırıtkan boyutlara *Bıçağın Ucu*'nda da, *Sırtlan Payı*'nda da yer verilmemiş. Osmanlı İmparatorluğu bir mimarî yapının betimlenmesinde, bir ev içinin tanıtımında, eşyanın kendine özgü biçiminde karşımıza çıkıyor. Yani roman kişisinin dünyasındaki, kişisel yaşamasındaki boyutlarıyle. Bunun dışına düşmemeyi gerçekten ustalıkla başarmış Attilâ İlhan.

«Aynanın İçindekiler» genel-başlığını taşıyan bu ırmak-roman neyi anlatıyor? Sorumuzu tek bir yönlendirmeyle yanıtlamak güç. Yalnız şöyle diyebiliriz: «Aynanın İçindekiler» kokuşma sürecindeki bir toplumun aydın tabakasını suçlayıcı yargılarla donatmaksızın dillendiriyor. Bu özellik, ırmak-romanın en önemli yanı. *Bıçağın Ucu*'nda edilgin, korkak, acılı, yaşamını harcamış ya da harcamak zorunda kalmış Halim'le Yüzbaşı Demir'in karşıtlık yarattığını görüyoruz. Demir, bir bakıma, savunulması gereken bir seçenek-kişi. Ama *Sırtlan Payı* bu yargımızda erken davrandığımızı belirliyor... Attilâ İlhan aydınlar katının kişisel yaşamında toplumsal'ın çizdiği, yön verdiği, nitelediği her olguyu romanına aktarıyor. Ne Demir'in, ne Halim'in, ne de öbür kişilerin seçenek niteliği taşımadığını şimdiden söyleyebiliriz.

Kişilerin seçenek olamamalarına karşılık, Attilâ İlhan'ın insanları (Halim, Suat, Demir, Ümit, Miralay Ferid) horlanmış değerler. Hepsinde insanî güzelliklere, er-

demlere rastlıyoruz. Örnekse Suat'ın *Bıçağın Ucu*'nda saplantılarıyle boğuşması, bilincinin gerilerine ittiği bir gerçekliği yadsıya yadsıya yaşaması çok insanî, insana özgü bir güzellik. Genel-geçer ahlâk kurallarının horgördüğü bir durumu (kendi cinsine duyduğu özlemler) Suat zaman içinde yaşamak, duyumsamak, bilinçsizce benimsemek zorunda kalıyor. İmgeleminde belirip yiten düşsel ilişkiler bize bu durumu salt Suat'ın yaşamadığını, öbür roman kişilerinin de saplantılarla boğuştuğunu sezdiriyor: «İri bir Japon feneri, kendiliğinden yandı. Yokohama taraflarında bir radar üssünde, uzaydan gelen, meçhul telsiz işaretleri zaptetmişler. Güney Kore ordusunun öncüleri 38. paraleli geçiyor. Yeniden o yağmur, o kezzap gibi yakıcı, bitirici. Bu doktor korkunç bir adam, nasıl her şeyi anlayıverdi: Gelip Üsteğmen Demir'in başına dikiliyor, tıkız, kirli beyaz ellerini saygısızca uzatarak, askerî pijamanın altındaki o yumuşak ve saydam kadın vücudunu buluyor. Böyle eğilmesi, daha çok, durmadan daha çok eğilmesi de boşuna değil.» Yazar, Suat'ın imgelemindeki kargaşayı çözümlerken kişisel sarsıntıları bir çığ gibi büyüterek öbür roman kişilerine de aktarıyor. Okuyucu Suat'ın dramını tekil bir olgu gibi göremiyor artık; bunun herkesin iç dünyasında gerçeklik kazanabileceğini duyumsuyor. Attilâ İlhan için önemli olan, vazgeçilemeyen roman boyutu, toplumsal fırtınanın ortasındaki insanların iç dünyalarını da saplantılarıyle yansıtmak. Suat'ın annesiyle ilişkisinde kendi kendine açıklamaktan bile kaçındığı sarsıntı, giderek, gizlemenin yarattığı karabasanlarla özdeşlik kurarak herkesi ardına takıyor.

Ahmet Hamdi Tanpınar, edebiyatımızdaki tek başarılı ırmak-roman sayabileceğimiz, *Mahur Beste - Sahne-*

nin Dışındakiler - Huzur üçlemesinde saplantılı-sarsıntılı, toplumun dengesiz kabul ettiği kişilikleri az-çok anlatmış. Ancak Attilâ İlhan korkusuz söyleyişiyle Tanpınar'ı aşıyor. Suat - Halim - Demir - Hayrun - Ümit ilişkisinde Musil'in *Niteliksiz Adam* romanında ustaca belirlediği toplumsal fırtına, içsel çatışma koşutluğunu yapıtına kazandırıyor. Tabiî Attilâ İlhan'ın yapıtıyle Musil arasında bağ kurmak istemiyorum, bir benzeşmeden söz etmiyorum. Yalnızca politik yaşamla bireysel yaşamı yan yana verme çabasının saygınlığını imlemek amacındayım.

Attilâ İlhan'ın politik olaylar karşısında şunu ya da bunu seçtiğini, bir kurtuluş yolu varsaydığını, olayın gelişimlerini savunduğunu ileri süremeyiz. Osmanlı aile tipini simgeleyen Hayrun, romandaki yaşamıyle düşünüldüğünde nice geçersizliği odaklıyor. Suat'la Halim'in ilişkileri, bir açıdan, 1923 ruhunun hangi batkılara kaynaklık ettiğini sergiliyor. Yüzbaşı Demir'in *Sırtlan Payı* aracılığıyle inişler gösteren kişilik çizelgesi bir başka olumsuzluğun sergilenmesi... Yazar, belki de ele aldığı insanların belirlediği katı, aydınlar topluluğunu toplumsal hareket açısından savunmak istemiyor, buna yanaşmıyor. Nitekim *Bıçağın Ucu*'nda çok canlı gözlemlerle belirlenen öğretim üyesi Doğan batkıların genel bir sonucu. Doğan'ın konuşmalarından davranışlarına dek her eğiliminde sarsakça bir boşluk, ürküntü verici bir hazırlıksızlık ortaya çıkıyor. Halim'in cezaevinde geçen günlerini anımsayalım. Aydınlar katının sosyalist örgütlenme sorununda ne denli düşsever kaldıklarını kavrayacağız. Geriye acılı, kişisel sorunlarını bile çözümleyememiş bir dolu insan kalıyor. Bu ırmak-romanın büyük ustalığı da, kişisel sorunlarını çözümleyememiş insan-

ların, toplumla ilintili ana-sorunsala yönelişlerindeki tehlikeyi belgelemesinde toplanıyor diyebiliriz.

Şöyle diyor Attilâ İlhan: «Gerilime alıştık bir tanem, yıllardır bıçağın ucunu kalbimizin üstünde duyarak yaşıyoruz, koymuyor.» Attilâ İlhan Halim'e böyle dedirtiyor ama, Halim'i çözümlerken o bıçak ucunun epeyce «koyduğu» nu da okura aktarmaktan kaçınmıyor: «Nasıl gizlerle dolu, ne büyülü, ne şaşırtıcı bir havaydı o? Gerçekle yalan, heyecanlı bir söz ve edim bileşimi içinde, nasıl birbirine karışıyor, ne büyük bir kolaylıkla kaynaşıyordu? En çetrefil duygularla duygulanmak, hiç birini bilmeden bütün meslekleri başarmak, hiç bir belâya bulaşmadan en tehlikeli durumları yaşamak, işten bile değildi sahnede: ölmek, sevmek, evlenme, başarı, suikast, ayrılık, kavga, yiğitlik, soyluluk... bütün bunlar, bunlara benzemez daha nice kavramlar, onları yaşar görünen oyuncunun hayatını asla etkilemeden, soyut gerilimler, kırbaç gibi şakırtılı sözler halinde geçip gidiyor, sürekli bir davranış ve duygu enflasyonu, gerçekle sahte arasındaki sınırı sildikçe siliyordu.»

«Aynanın İçindekiler»in ana kişileri gerçekle sahte arasında, sahteyi, yapayı, soyutu seçip gerçekte yaşamaya kalkışan kimseler. Bence bu çelişik durum, romancılığımızda ilk kez sırıtkan boyutlara sığınmadan anlatılıyor. Yazarın söylediklerine katılmamak diye bir şey sözkonusu edilmez. Çünkü gerçek yiğitlikle aynada yansıyan tek boyutlu yiğitlik, boyuna, yan yana, bir arada kurcalanıyor. Suat'ın karşısında günah çıkaran Hayrun'u mu, yoksa bir - iki saniye sonra kızına cinsel özlemler duyan anayı mı yiğit sayacağız? Karar vermek güç. Bir yerde ırmak-romanın kişileri sapkınlıklarının ahlâkını, bu sözcüğü özellikle kullanıyorum, öylesine inandırıcı kılıyor-

lar ki... Sözgelimi Suat'ın kendi kendisiyle boğuşması, çıldırasıya eğilimlerine direnmesi insanı aşan uçlara yöneliyor; bu uç noktalarda yeniden bir ahlâk yaratabiliyor.

Toplumsal yaşamını belirleyen yapı, olaylar dizisiyle öne çıkarıldığında Hayrun'un, Suat'ın, Halim'in eğilimlerini, ürküntülerini, güçsüzlüklerini kendimizde duyumsamaya başlıyoruz. Kokuşan toplumsal ortamda bireyleri suçlamanın gereksizliği ve yanlışlığı eni-konu vurgulanıyor... Tanpınar, *Sahnenin Dışındakiler*'de en olumlu kişisini birdenbire karşımıza bir kadın eşyası düşkünü, çaresiz bir saplantı kişisi olarak çıkarırken, belki salt o kişinin olumluluğunu kırmak, ülküselliğe bel bağlamamak istiyordu. Musil'in Ulrich'i kızkardeşi Agathe'ye beslediği yasak aşkta dogmacı ahlâkı yerer yalnızca. Yazarın araya girip, kurduğu dünyayı zedelemesi sözkonusu değildir Tanpınar'da olduğunca. İşte Attilâ İlhan da bu ikinci anlayışı, Ulrich - Agathe ilişkisindeki duygularımı ön görüyor. Dogmacı ahlâkla özdeşleşmek istemeyen roman kişileri kişisel ve toplumsal yıkımlara uğrarken yaşamı bir yanılsama biçiminde algılamanın acısını çekiyorlar. Sahnede yaşanan tehlikesiz coşkuyu yaşamdan beklemenin pahasını, bedelini ödüyorlar.

Attilâ İlhan'ın ilginç tutumlarından biri de, roman kişileriyle belirlenen yaşama biçimlerinden hiçbirini savunmaması; ama tümünü de yerli yerine koyarak anlatabilmesi... Geçici kurtuluşlara göz kırpan romancı, yapıtı geliştikçe, kuşkularını ortaya döküyor. Edilgin, korkak Halim, cezaevinde, bence Demir'i aşan bir haklılık kazanıyor. İğrençlikte fiziksel yapısını bile yalanlayan Hayrun, miralay Ferid'le karısının o hayli saf, iyimser, çocukça dünyalarıyle karşılaştırıldığında, oranlan-

dığında sapkın eğilimlerine bağışlatıcı bir nitelik katıveriyor. Dolayısıyla *Bıçağın Ucu*'yla *Sırtlan Payı*'nın bir cehennemi anlattıklarını söyleyebiliriz. Bu cehennem Türkiye'deki aydınlar katının yaşamıdır.

Miralay Ferid'in, Yüzbaşı Demir'in, Halim'in hattâ Suat'ın Türkiye konusunda çeşitli görüşleri var. Attilâ İlhan onları konuştururken araya girmiyor. Kişiler dönemlere göre değerlendiriyorlar sorunları. Demir'le Ferid'in uyuştukları, ayrıldıkları; birleştikleri, çatıştıkları noktalar var. Halim bunların karşıtlığını getiriyor zaman zaman. Suat hiçleşme sürecinde, geçmişini eşeleyerek üniversite yıllarının coşkusunu saptıyor. Yazarın kişilerine dirimsellik sağlayabilmesinde çok önemli bir tutum: Suat, Halim, Demir toplumsal konumları çerçevesinde düşünüyorlar, bunun dışına taşmıyorlar.

Bir kitap tanıtma yazısının dar sınırları içinde yaklaştım «Aynanın İçindekiler»e. Yoksa bu ırmak-romanın daha nice özelliğinden, açılımından söz etmek gerekirdi... Attilâ İlhan yüzde yüz tartışılması gereken bir yapıtla okurun karşısına çıkıyor. Bu konuya ileride yeniden yaklaşmak istiyorum.

o

Gelişim Yayınları
DEVRİMLER VE KARŞI-DEVRİMLER
TARİHİ ANSİKLOPEDİSİ
9. fasikülünde
Her biri: 10 TL.
Şafak Sokak, 2. Nişantaş

SOYUT, ANLAMSIZ, KAPALI

Edip Cansever

Yeni Ufuklar dergisinin haziran sayısında, Sayın Vedat Günyol'un bir yazısı yayımlandı. Üç ozandan söz ediyor yazar: Fazıl Hüsnü Dağlarca, Ahmet Muhip Dranas, Metin Eloğlu. Yazının dipnotunda, bu üç yazının Türkiye Ansiklopedisi için yazıldığını, ikisinin kısaltılarak, birisinin ise hiç basılmadığını açıklıyor. Böylelikle sorumsuz kişilere sorumsuzluklarını hatırlatmakla kalmıyor, bu arada kendini de aklamış oluyor.

Benim bu yazıyı yazmaktaki amacım büsbütün başka nedenlere dayanıyor. Yazar, Metin Eloğlu'nu anlatırken bir yerde şöyle diyor: «Eloğlu'nun Garipçilerden kopuşu Türkiye'nin Adresi'nde (1965) tamamlanır. Artık şair, İkinci Yeni diye adlandırılan, soyut, anlamsız, kapalı, öz ve biçim özelliklerine kaymıştır.» Ne yalan söyleyeyim, şaşırdım kaldım. Şaşkınlığım bu gibi sözleri, yakıştırmaları ilk kez duyuşumdan gelmiyor. Vedat Günyol gibi yazarlığına ve kişiliğine saygı duyduğum bir insan, nasıl olup da böylesine basmakalıp yargıları benimseyebilir, beni asıl yadırgatan bu. İkinci Yeni'yi yermek için olsun, övmek ya da genel olarak değerlendirmek için olsun söylenecek o kadar söz var ki, Sayın Günyol'un en azından değişik açılar getirmesini, bugüne dek şiirin yalnızca siyasî ve ekonomik anatomisiyle uğraşarak, sonunda yukardaki gibi sığ yargılara varanlardan ayrılmasını beklerdim. Örneğin, Can Yücel gibi çok özgün bir düşünce atabilirdi ortaya. Birikim dergisinin nisan sayısında, kendisiyle yapılan bir konuşmada şöyle diyor Can Yücel: «.... İkinci Yeni nasıl, Avrupa ve

Amerika modernizminin kötü okunup kötü anlaşılıp kötü tercümesinden doğmuşsa....» İşte İkinci Yeni için söylenmiş yepyeni, gıcır gıcır bir söz. İmgelem gücü geniş olanlar, böyle nice özdeyişimsi sözler bulup çıkarabilirler. Her neyse, biz yine konumuza dönelim.

Öncelikle şunu belirtmek isterim: Sayın Vedat Günyol'un cümlesinde bir eksiklik var. O da şu: «İkinci Yeni diye adlandırılan» yerine, «İkinci Yeni Şiir diye adlandırılan» ya da «İkinci Yeni Şairler diye adlandırılan» demesi gerekirdi sayın yazarın. Kendisi daha iyi bilir ki, cümlesi soyuttur, nereden soyutlandığı da belirsiz kalmaktadır. Cümleyi somutlayacak olursak, yazara göre, İkinci Yeni diye adlandırılan şairlerin belli başlı özellikleri, soyut, anlamsız, kapalı olmak, öz ve biçim özelliklerini benimsemek. Peki kimdir bu İkinci Yeni şairler? Hemen aklıma gelenleri sıralayayım: İlhan Berk, Turgut Uyar, Edip Cansever, Cemal Süreya, Ece Ayhan, Ahmet Oktay, Ülkü Tamer, Sezai Karakoç, vb. Üstlenseler de üstlenmeseler de adlarını saydığım bu şairler İkinci Yeni diye adlandırılıyorlar. Vedat Günyol'a kalırsa, yukarda adı geçen şairler arasında hiç bir ayrım yok. Yok, çünkü hepsi de soyut, anlamsız, kapalı, ayrıca öz ve biçim özelliklerini benimsemişler. Olur mu böyle şey, diyeceksiniz. Neden olmasın? Olunca oluyor işte! Memet Fuat «Şairler ölmeli» derken ne kadar haklıymış, bunu yeni yeni anlıyorum. Her neyse, başkalarının savunması bana düşmeyeceğine göre, ben daha çok kendi adıma yanıtlamak istiyorum Sayın Günyol'u.

Önce sorularımızı soralım: Soyut şiir nedir? Anlamsız şiir nedir? Kapalı şiir nedir? Öz ve biçim özellikleri nedir?

Hemen ekleyeyim, bu kavramlar oldukça eskimiş,

yıpranmış, birtakım genel kavramlardır. Sayın Melih Cevdet Anday, geçenlerde Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan «Aşırı» yazısında şunları söylüyordu: «Anlamı bilinmeyen, belki de olmayan, ne demeye geldiği açık seçik anlaşılmayan sözlerde daha bir yayılma gücü var... Oysa insan oğlunda bıkma huyu vardır, olmalıdır, nesnelerden olduğu gibi birtakım sözlerden de bıkmalı. Bilimlerin, sanatların ilerlemesi, biraz da bu bıkma huyumuzdan ötürü gerçekleşmiştir. Neden derseniz, yaşam devingenliktir, her şeyi olduğu gibi, kavramları da, sözlerin içeriklerini de değiştirir.» Yüzde yüz katıldığım bu sözler, soyut, anlamsız, kapalı gibi durmaksızın içerik değiştiren kavramlar üzerinde yeniden düşünmemiz gerektiğini hatırlatıyor. Dikkat edilmesi gereken bir nokta da, İkinci Yeni diye adlandırılan şairlerin, 1975'lere gelinceye dek geçirdiği başkalaşımları göz önünde bulundurmak.

1962 yılında, Değişim dergisinde çıkan «Soyut Somut» adlı yazımda şunları söylemişim: «Şiir insanî değerlerden, ölümsüz özlerden, yaşam koşullarından çağını yansıtmaktan kopmazlığıyla da somut bir olgudur. Ama kimi dönemlerde şiirin bu niteliği farkedilmeyebilir. Dil zorluğu, soyut araçlar, yeni şiir öğeleri bir engel olarak dikilebilir karşımıza. Soyut araçlar, dedik, evet, bu bizim çelişkiye düştüğümüz sanısını uyandırmamalı. Bilimler bile, insanın salt bir yanıyla ilgilenmekle, insanı insandan soyutlayarak, gerçekte ona somut bir nitelik kazandırmıyorlar mı?... Soyut araçlardan yararlanması bakımından şiir de bu mantık kurgusunun dışında kalamaz.»

Soyut - somut şiir üzerine pek çok şey söylenmiş, yazılmıştır. Ben yukardaki parçada sorunu bir yönüyle

ele almışım, tam on üç yıl önce. Şiirin bir somutlama işi olduğunu savunmuşum. Bugün de aynı kanıdayım, soyutlamanın isan zihninin en büyük aşaması olduğuna, şiirde de soyutlama yapmanın kaçınılmazlığına, ne var ki sonuçta soyutun somutlanmasıyla gerçek şiire varılabileceğine inanırım. Ama Sayın Günyol kalkar da, şiirimin soyut olduğunda direnir, bunu da örnekleriyle kanıtlarsa, benim de bir yanıtım olur belki.

Gelelim anlamsız şiire. Nedir anlamsız şiir? Bana sorulursa, ben bugüne dek okuduğum şiirler arasında bir tek anlamsız şiire rastlayamadım. Anlamsız, anlaşılmayan anlamına geliyorsa diyeceğim şu: şiirin de kendine özgü bir anlatım yolu olduğu, değişik bir mantıkla, şiir mantığıyla yazıldığı unutulup, çözümünü ya da açıklanmasını şiirin kendinden önce varsayanlar, elbette şiiri anlamsızlıkla suçlayacaklardır.

Bir de Memet Fuat'ın «Yeni Şiiri Anlamak» yazısına bakalım. Şunları yazıyor Memet Fuat: «.... İngilizce yazılara baktım; o dil de yazan eleştirmenler de 'anlamsız' demiyorlar. 'Obscure' diyorlar, 'difficult' diyorlar 'irrational' diyorlar. Alalım hele sözlüğü elimize:

OBSCURE, karanlık; kapanık; belirsiz; anlaşılması güç; donuk, bulutlu.

DIFFICULT, güç, zor, çetin.

IRRATIONAL, akla yakın olmayan, akılla anlaşılmayan.

.... Demek ki İngiltere'de bu şiir akımı bir 'anlamlılık-anlamsızlık' işi olarak ele alınmamış. Onlara göre her şiir anlamlı; ama kimi kapalı, anlaşılması güç; kimi açık, anlaşılması kolay.»

Oktay Rifat'ın bu konudaki düşüncesi de şu: «Biz-

de anlamsız şiir deyince, bir şey söylemeyen, bir şey anlatmayan şiir sanılıyor. Olur mu öyle şey. Bir şey anlatmamanın en kestirme yolu susmaktır... Anlamsız şiir, bir şey anlatmamak şöyle dursun, bize anlamlı şiirin anlatamadığı şeyleri anlatıyor...»

(Ayrıca Divan şairleri de aynı sıkıntıyı duymuşlar ki, birtakım anlam sanatları bulmuşlar. Akis, Cem, Hüsn-i tâlil, İdmaç, Leff-ü Neşir, mübalâğa, Müşakele, Rücu, Tefrik, Tevcih bunlardan birkaçı. Bana kalırsa, yine de en iyisi çok şiir okumak.)

Kapalı şiire gelince. Yaprak dergisinin şubat - 1949 tarihli sayısında, «Şiirde Aydınlık» başlığın taşıyan bir açık oturum var. Orhan Veli, sorunu şöyle bağlıyor: «Demek şiirde kapalılık türlü türlü oluyor. Dil yüzünden, konu yüzünden kapalılık, kapalı olsun diye yapılan kapalılık, şairin kafasındaki bulanıklıktan gelen kapalılık.» Bana kalırsa, gerçek şiir yükünü, şiir değerlerini görmek becerisinden yoksunsak, en açık sandığımız şiirler bile yalnızca birer tuzaktır. Amaç, en güç duygu ve düşünceleri elden geldiğince açık yazmaktır. Ne var ki, toplumsal bilinci aşmış, ortaklaşa duygu ve düşüncelerin ötesine geçmiş şiirlerin, belli bir zaman için «kapalı şiir» olarak nitelendirilmesi olağandır. Nice şiirlerin zaman geçtikçe daha iyi anlaşılması, daha doğrusu kapalılıktan kurtulması da başka türlü açıklanamaz zaten.

Son olarak da İkinci Yeni'nin öz ve biçim özelliklerine değiniyor Sayın Günyol. Doğruyu söylemek gerekirse ben pek bir şey anlamadım bu «öz ve biçim özellikleri»inden. Nedeni de, her şairin bir öz ve biçim özelliği vardır da ondan. Bütün şairler için söylenebilecek bir şeyi, yalnızca İkinci Yeni şairler için söylüyor Ve-

dat Günyol. Demek oluyor ki kapalılık salt şiire özgü bir özellik değil, pekâlâ düzyazı için de geçerli, diyebiliriz.

Gönül isterdi ki, İkinci Yeni şiire yıllar yılı yapılan aynı saldırılara Sayın Günyol katılmasın, hiç değilse bir yargıyla birçok şairi yanyana getirmekten kaçınsın. Ama öyle davranmamış işte. Ben de Vedat Günyol imzasını görmeseydim davranışımı değiştirmezdim, her zaman yaptığımı yapar, gülümser geçerdim.

o

BİZE GELEN ESERLER

o *İsyancı* (Komün Günlüğü): Jules Vallès. Çeviren: Dr. Ziya Oykut, Öncü Kitabevi Yayınları, İst. 1975 25 TL.

o *Ekim Dönemeci* (Şiirler): Şerif İken, İst. 1975, 7,5 TL.

o *Teo İle Çiko* (Şiirler): H. Naci Sarısözen, Ankara 19 Mayıs 1975. 20 TL.

o *Rıfat Bey Neden Kaşınıyor* (Hikâyeler): Aziz Nesin. Tekin Yayınevi, 5. Basım, İstanbul 1975, 12.50 TL.

o *Fil Hamdi* (Hikâyeler): Aziz Nesin. Tekin Yayınevi, 5. Basım, İstanbul 1975, 12.50 TL.

o *Deliler Boşandı* (Mizah Hikâyeleri): Aziz Nesin. Tekin Yayınevi, 5. Basım, İstanbul 1975, 12.50 TL.

o *Gelişen ve Özleşen Dilimiz:* Ömer Asım Aksoy. Türk Dil Kurumu, 4. Baskı, Ankara 1975, 10 TL.

o *Derleme Sözlüğü* VIII (K): Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1975, 50 TL.

o *Dünyada İlk Anti-Faşist Ayaklanma* (Eylül 1923): İvan Mihailov. Çeviren: Mehmet Güneş. Ürün Yayınları, İstanbul 1975, 6 TL.

o *Toplumda Kadının Rolü Üzerine:* V. İ. Lenin. Çeviren: Mehmet Güneş. Ürün Yayınları, İst. 1975, 5 TL.

BUGÜNÜN GÖZÜYLE EMILE ZOLA

Douchan Matitch

Kültür kalıtı (mirası) söz konusu olunca, sanat uğraşımını iki bölüme ayırabiliriz: Bunlardan birincisinde sanatçı eserden önce gelir; ikincisinde ise, eser sanatçıdan daha önemli yer tutar. Her çağda bu iki çeşit yaratıcıdan birini bulabiliriz.

Birinci tür yaratıcı, bireyciliğin hüküm sürdüğü çağlarda, ikinci tür ise kitlelerin sanatçıya kendi görüş ve dileklerini benimsetecek kadar güçlü olduğu çağlarda görülür.

Kitle sanatının temel özelliği, hakikate (vérité) bağlı oluşudur. Bugün sanat alanında böyle bir çağa girmiş bulunuyoruz.

Eserinin ruhu ve seslenmek istediği kitle bakımından Zola'yı ikinci tür sanatçılar kümesine sokabiliriz. Çünkü, modern edebiyatın tarihsel gelişim çizgisi içinde Zola, edebiyatın hakikati yansıtan bir sanat olması ve kitleye yaklaşması gereğini duymuş ilk yazarlardan biridir.

Gelgelelim, Zola'nın eserinde bulunan hem kuvvetli, hem de zayıf yanlar ancak hakikate ve kitleye dönük bu genel yönelişle açıklanabilir. Bu yöneliş, doğalcılığın (naturalisme) de tarihsel özelliği olmuş, onun olumlu gücünü meydana getirmiş ve gerçekçiliği sürdürmesini sağlamıştır.

Doğalcılık, XIX. yüzyılın ikinci yarısında edebiyatı kaplayan ruhçu (spritualiste) salgısından romanı korudu. Baudelaire ile Flaubert'ten sonra gerileyen ve o ça-

ğın şiirine yayılan «Sanat İçin Sanat» akımıyla savaştı. Hakikatın estetiğini inatla savundu, edebiyatın da, şiirin de «Bilgi»nin bir parçası olduğunu ileri sürdü.

Bununla birlikte, doğalcılığın Stendhal ile Balzac'a yönelttiği eleştiriler gibi, «deneysel roman» ile «katıksız insan öğeleri» üstüne öne sürdüğü özel formüller de parçalı, dar, hattâ bazen karışıktı. O kadar ki, Zola bile kuramsal (théorique) yazılarında ve tartışmalarında vardığı sonuçlara romanlarında saygı göstermedi. İyi de etti, çünkü söz konusu ilkelere uymaması yaratışı için yararlı oldu.

Zola'da «gerçeklik (réalité) duygusu» ile yaratma içgüdüsü ağır basar. Nitekim, bugün, yaratıcı Zola doğalcılığın ideologu Zola'nın çok üstüne çıkmış bulunuyor. Bundan ötürü, doğalcılığa yöneltilen eleştiriler Zola'nın yaratışlarının özüne dokunamıyor, eserlerindeki bazı kusurları bize açıklamakla kalıyor. Romancının yaratıcı çalışması — Baudelaire buna «şairin mutfağı» adını takmıştı — üzerine Zola'nın en gizli düşüncelerini, kuram ve eleştiri yazılarında değil, «notlar»ında buluyoruz.

o

Barbusse'ün Zola'ya ilişkin kitabında dediği gibi, o, bir «fikir adamı» değildi, yaratıcı, doğal bir kuvvetti. Usundan çok içgüdüsüne baş eğiyordu. Bu bakımdan, onu savunduğu şeylerden çok uğrunda savaştığı şeylere göre yargılamak daha kolaydır.

Zola'nın kuramıyla eserleri arasındaki ilişkileri, bir inşaat iskelesiyle yapı arasındaki ilişkilere benzetebiliriz: İnşaat bitince iskele kaldırılır. Bunun gibi, doğalcı-

lığın tarihsel evrimi de «*Rougon Macquart'lar*»ın yazılışıyla birlikte yürür; yazılış bitince o da sona erer.

Zola'nın edebiyat ürünlerindeki zayıflıklar da, onun hakikate ve kitlelere yönelme konusundaki temel eğiliminden gelir. Elbette bu, adı geçen eğilimin yanlışlığını göstermez; Zola'nın onu ara sıra yanlış yorumladığını gösterir.

Sanatçının yaratışı sırasında bir ilkeyi izlemesi gibi, hakikati izlemesi de büyük bir düşünce çabasını gerektirir. Yazık ki Zola bu konuda gerekli bazı bilimsel araçlardan ve edebiyat düzeniyle ilgili bazı teknik bilgilerden yoksundu. Öyleyken, romanlarında kullandığı sayısız gereci toplama yolunda Zola'nın harcadığı çabalar insanda hayranlık uyandırır. Üstelik, bunca çeşitli şeye egemen olabilmesi de insanı şaşırtır. Gelgelelim, birtakım ayrıntılarda, hattâ bazen temel çizgilerde başarısız kalması ve üstünkörü bir tasvirden öteye geçememesi bizi şaşkınlığa düşürür.

Büyük sanatçı çok görmek, çok duymak, çok bilmek zorundadır. Oysa, Zola'nın yaslandığı bilim her zaman birinci elden edinilmemişti. Soyaçekime ya da «toplumsal zorunluklar»a ilişkin görüşleri her zaman açık ve belirli değildi. Bu yüzden, Zola ne çağının karmaşık toplum yapısını, ne de onun hızlı dinanizmini tam ve kesin olarak kavrayabilmişti. Bazı tarihsel olayların yanından — Paris Komünü'nde olduğu gibi — onların önemini ve anlamını kavramaksızın geçip gitmişti.

o

Zola'nın eserleri bize şunu gösteriyor: Çağdaş toplumun ve insanın bütüncül bir tasvirini çizmek için

yalnızca modern toplumsal gerçekliği gözlemek yetmez, yeni, ilerici toplumbilimin bu konuda sunduğu açıklamalardan da yararlanmak gerekir. Çünkü, toplumbilimin yardımı olmadan yapılan gözlemler gerçekliği parça parça yakalamaktan öteye geçemezler, tümeli veremezler.

Bununla birlikte, Zola çağını bütünüyle ve derinden kavradı, iyi gözden geçirdi. Çağıyla ilgili bir sürü şey öğrendi. Kimi yerleri eksik de olsa, çağının sarsıcı ve unutulmaz bir tasvirini çizerek onu birçok kimsenin tanımasını sağladı. Bu tasvirden — çokluk iyi belirtilmemiş de olsa — dayanılmaz bir suçlama fışkırır, yaşanılan duruma karşı bir suçlama...

Zola'nın sanatının ikinci temel ilkesi şudur: «Edebiyat kitlelere seslenmelidir!» Gerçi, bu ilke Zola'nın eserinde bazı teknik zayıflıklara yol açar. Ama yukarda da değindiğimiz gibi, zayıflıklar sözü geçen ilkenin yanlışlığından değil, Zola'nın onu çok iyi kavramamasından gelmiştir.

Zola üslûp üstüne şunları yazar:

«Aristokratik sanat üslûbu artık yeter!.. Artık sıfatlara gerek yok... Bilgece bir genişlik... Sürekli bir sıcaklık ve tutku... Gürleyen, ama görkemle, genişleyerek ilerleyen bir ırmak...»

Bunları yazmakta haklıdır. Nitekim, en iyi eserlerine bu destansı genişliği sokmuştur. *Toprak, Germinal, Débacle, Lourdes* adlı eserleri buna güzel birer örnektir. Buna karşın, çoğunca çabuk ve özensizce yazdığını söylememiz gerekiyor. Halkı kendine doğru yükseltecek yerde kendisi onun düzeyine iniyordu.

Büyük bir sanatçı felsefeden yararlanabilir. Nitekim, Zola da doğalcılık gibi yanlış bir felsefe ve edebi-

yat öğretisinden bir sürü şey bulup çıkardı. Hayata ve hakikate bağlıydı. Bu bağlılığın ona yardımı dokundu: Her sanat eserinin anlamını ve içeriğini oluşturan bir yaşama gücünü kitaplarına sokmasını sağladı.

Zola tarihsel bir dönemde büyük bir insan topluluğuna seslenmeyi başardı. Böylece, ilerde bütün insanlara seslenmenin elimizde olduğunu gösteriyordu. Eğer, zamanının en çok okunan yazarı olamadıysa, sebebi şudur: Çağını allayıp pullamadı, hep hakikatı söyledi.

Çeviren: Asım Bezirci

o

BİZE GELEN ESERLER

- *Seçimle Gelen Kırallar:* Maurice Duverger. Çeviren: Necati Erkurt. Konuk Yayınları, İst. 1975, 25 TL.
- *Sıkıyönetim:* Franco Solinas. Romanlaştıran: Ülkü Tamer. Konuk Yayınları, İstanbul 1974. 15 TL.
- *Teslim Olmayanlar Ölmez* (Roman): Nikolai Chukovsky. Çeviren: Ergun Tuncalı. Konuk Yayınları, İst. 1974, 40 TL.
- *Sanatın Gerekliliği:* Ernst Fischer. Çeviren: Cevat Çapan. Konuk Yayınları. İst. 1974, 20 TL.
- *Gerçekte ve Eylemde Hukuk Payı* (Marksist-Leninist bir. yaklaşma): Monique-Roland Weyl. Çeviren: Şiar Yalçın. Konuk Yayınları, İst. 1975, 35 TL.
- *Çekçek (Roman):* Lao-Şe. Çeviren: Aykut Derman. Konuk Yayınları, İst. 1975, 20 TL.
- *Mao'nun Teorik Görüşlerinin Eleştirisi:* M. İ. Sladkovsk - F. W. Konstantinov. Çeviren: Kerim Vedat Üner, Konuk Yayınları, İst. 1975, 20 TL.

ROMA'DA BİR GEZİNTİ

Inegeborg Bachmann

1973 yılında kırkyedi yaşında Roma'da bir kaza sonucu ölen ünlü Avusturyalı kadın yazar Ingeborg Bachmann, Avusturya ve Alman edebiyatlarında İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında kendini belli eden katı gerçekçiliğe yepyeni boyutlar ve içerik kazandırmış bir sanatçı olarak, zamanımızın en büyük yazarlarından biri sayılmaktadır. Birçok yapıtları dilimize çevrilen, Frankfurt Üniversitesinde edebiyat dersleri de vermiş olan şair, oyun, roman ve öykü yazarı Bachmann, yaşamının büyük bir kısmını çok sevdiği Roma'da geçirmişti. Aşağıdaki metin, ölümünden kısa bir süre önce Roma'da kendisi hakkında çevrilen bir film için yazar tarafından kaleme alınmıştır.

A. C

Söylemem gerekir ki, burada da hayat, her yerdekinden farksız. Gün gelecek, biri evlenecek; birine üniversitede bir kürsü verecekler; biri gidip asacak kendini, ya da bir sinir kliniğine yatacak. Her şey, her yerdeki gibi olacak. Ne Colosseum, ne de Kapitol'ün varlığı önleyebilecek bunları. Demek burada yaşamak, insanı bütün bunlardan kurtarmayacak, ama bunlarla birlikte ve bunlara rağmen yaşamasını sağlayacak.

Söylemem gerekir ki, buranın insanları da başka yerdekilerden iyi değiller; ne var ki, burada insanın şöy-

le beş dakikacık sokağa çıkması, kendini belli belirsiz bir çılgınlığa kaptırması, içinde bir an her şeyi bırakmak için bir tutkunun uyanıvermesi, yaşamın ansızın başkalaşmasına, ya da öyle görünmesine yetiyor.

Söylemem gerekir ki, buranın insanları öbürlerinden daha bir güzel ve sevimli. Aslında belli bunun nedeni. Belli mi acaba gerçekten? Hayır. Biliyoruz diyoruz, ama hiç bir şey bilmiyoruz. Bana gelince, buradaki insanların sevimsiz olmamaları, öbürlerinden biraz daha sevimli olmaları yeterli benim için.

Söylemem gerekir ki, insan burada her şeyi fazla ciddiye almayı bir yana bırakıyor. Çünkü geride kalan 2500 yıl boyunca Tiber'in köprüleri altından çok sular geçmiş ve bu gerçeği burada herkes biliyor. Bundan ötürüdür ki, «yaşam» sözcüğünün başına buradakielr «Patientia», yani sabır sözcüğünü eklemişler... Burada bunalımlar, siyasî bunalımlar, özel bunalımlar, bütün öbür bunalımlar çocuk hastalıkları sayılıyor. Buranın insanları, şu ya da bu biçimde, birbirleriyle geçinmek zorunda olduklarını biliyorlar artık.

Söylemem gerekir ki, insanlarla geçinmesini, bir arada yaşamasını ben de burada öğrendim. Bir zamanlar öğrenmiş, sonra unutmuş olduğum bir şeyi burada yeniden öğrendim. Ama çalışma odamın kapısı kapanınca, burada başka bir gerçeğin bilincine daha, her türlü kuşkudan uzak, varıyorum: İnsanoğlu, ancak tek başına kaldığında düşünebilir ve yalnızlık iyi bir şeydir.

İtalya'ya gitme kararını verdiğimde, bu ülke bilmediğim bir yer değildi benim için. Çocukluğum, İtalya sınırının dört kilometre ötesinde geçmişti. İtalyanca ise ikinci anadilimdi. Ama insan, ne denli iyi tanırsa tanısın, yine de turist gibi hissediyor kendini bu ülkeye gel-

diğinde. Duyduğu, hakkında bir şeyler okuduğu yerleri görmek istiyor. Ben de öyle yaptım. İlk geldiğimde, İtalya'yı çok dolaştım. Her köşesini öğreneyim diye caddelerinde saatler boyu dolaştığım için, sonunda Roma'yı pek çok İtalyandan daha iyi bildiğime inandım. Tabiî aradan bunca yıl geçtikten sonra insan anlıyor Roma'yı hiç bir zaman tanıyamayacağını. Bu kenti gerçekten tanıyabilmek için, bir değil, on hayat yaşamak gerek. Başlangıçta Roma üzerine bir şeyler yazdım; fakat daha sonra hiç bir şey yazmadım. İnsan, Roma hakkında gerçekten bir şeyler bilmeye başlar başlamaz, bu kent üzerine artık yazamaz oluyor.

Roma'da, Sen Piyer kilisesinin göründüğünden küçük, ama yine de çok büyük olduğunu gördüm. Derler ki, Tanrı, kilisesinin bir kaya üstünde sapasağlam durmasını istemiş. Şimdi bu kilise, adını taşıdığı azizin açılmaya çalışılan mezarı üzerinde yükseliyor. Böylece kilisenin temellerini zayıflatan, doğrudan doğruya azizin kendisi. Ama büyük bayramlar, yine görkemli biçimde kutlanıyor, tentelerin altında erguvan rengi giysilere bürünmüş insanlar dansediyor. Yoksullar, hâlâ kilisenin ayakta durması için ellerinden geleni yapıyorlar; o kilisenin kurucusu, meleklerine güvenmesini biliyor.

Roma'da pek çok evin, talihsiz Beatrice'nin idam edilmezden önce yaşadığı Palazzo Cenci'ye benzediğini gördüm. Fiyatlar yüksek ve her yanda barbarlığın izlerine rastlanıyor. Teraslarda büyük saksılar içindeki zakkumlar, beyaz ve kırmızı çiçeklerin uğruna soluyor; çiçeklerin istediği ise bir an önce uçup gitmek buralardan. Çünkü geçmişi anıtlardan daha canlı kılan çürüme kokusuyla başa çıkamıyorlar.

Yeraltına gelince, oralarda neler bulunduğunu göre-

bilmek zor. Kaynaklar ve mezarlar yanyana. Merdivenler, suyunu rüzgârların içip bitirdiği sarnıçlara, küflenmiş kuyulara iniyor. Yolların sonu, katakomblarda bitiyor.

Roma'da kimin ekmeği olduğunu, ama yiyecek dişi olmadığını ve sineklerin hep zayıf atlara üşüştüğünü duydum. Hep çekişme içinde kalanların sonunda parçalanıp gittiğini, sağlam bir sütunun ise bir yapıyı yüzyıl ayakta tutabildiğini duydum. Yeryüzünde akıldan çok zaman bulunduğunu ve fakat gözlerimizin bize görelim diye verilmiş olduğunu duydum.

İtalyanlardan bir şeyler öğrendim. Ama açıklamak çok güç bunu. Çünkü insan onlardan, ancak her şeyden arındığı, daha önceki tüm tasavvurlarını attığı takdirde bir şeyler öğrenebilir. Öğrenilen, İtalya'nın güzellikleri, portakal ağaçları ve görkemli mimarisi değil, fakat yaşama sanatı ve ben yaşamasını burada öğrendim.

Bir zamanlar yazarlarla sıkı ilişkilerim vardı. Özellikle Roma, bundan on yıl kadar önce önemli bir kent olduğu ve insanlar buraya akın ettikleri için, bu ilişkiler benim için önem taşıyordu. Ama o günler, artık geride kaldı. Şimdi bir yazar için yazarlar arasında yaşamayı önemli bulmuyorum. Bunu, ancak yazarların bir şey yapabildikleri zamanlar için önemli buldum. İnsanları hapisten kurtarmak gerektiği zamanlar. Onların diktatörlükle yönetilen ülkelerden çıkmalarını sağlamak için. Böyle durumlarda elden geldiğince yardım etmek gerek. Böyle bir amaç olmadığı zaman ise asıl yapılması gereken, bizden çok farklı insanların arasında yaşamak.

İtalya, pek çok sınavdan geçmiş bir ülke. Büyük, çok büyük bir geçmişi olan bu ülke, modern ve kendisini ileri götüren bir gençliğe sahip. Buranın insanları, ken-

di kendilerini iyi tanıyorlar, ne yapmaları gerektiğini biliyorlar; neyin olması, neyin olmaması gerektiğine ilişkin sağlıklı bir bilinç taşıyorlar. İtalya'da yaşamamın nedeni, bu ülkenin güzellikleri değil, fakat halkının neden ve ne uğruna savaştığını bilmesi. Ama terör başladığından bu yana, burada da durum kötüleşti. Çok düşünmüşümdür «Acaba faşizm nerede başlar?» diye. O, atılan ilk bombalarla başlamıyor. Terörle de başlamıyor. Faşizm, insanlar arasındaki ilişkilerde başlıyor. Ve biliyorum ki, toplumumuzda hep savaş var. Savaş ve barış yok. Hep savaş var.

İtalya'da kadının durumu, dünden farklı. Büyük çoğunluğu bağımsız sanıyor kendini çalıştığı için. Ama gerçekte yine de bağımsız değil. Benim için ise böyle bir sorun, hiç bir zaman olmadı. Evliliğe ve insanlar arasında kanu nyoluyla kurulan her türlü ilişkiye karşı olduğumu daha baştan itibaren biliyordum. Tabiî bu, evlilik dışı ilişkilerin, aynen evlilik içi ilişkiler gibi trajik ve korkunç olmaları olasılığını ortadan kaldırmaz. İtalyan kadını, tarihte ilk kez evliliğe karşı savaş açtı ve özgürlüğü uğruna savaşa atıldı. Onun özgürlükten anladığı, yalnız çalışabilmek değil, fakat erkeğin taktığı bütün zincirlerden kurtulmak. Evlilik gerçekte düşünülmesi olanaksız bir kurum. Çalışan, düşünen, kendi gücüyle bir yere gelmek isteyen kadın için düşünülemeyecek bir kurum.

Bana kaç kez neden içinde her şeyin ve herkesin iyi olacağı bir dünya düşüncesini, bir ütopyayı kafamdan atmıyorum diye sordular. Günlük yaşamın iğrençlikleri ile karşılaşıldığı sürece, güç gelebilir bu soruya karşılık bulmak. Ya da bulunan karşılık çelişkili olabilir. İnsan, ancak maddî olanın ötesinde bir şeylere sahip olabildiğinde zengin sayılabilir. Ve ben bu maddeciliğe, bugün-

kü tüketim toplumuna, bu kapitalizme, sürüp giden bu iğrençliğe inanmıyorum. İnandığım tek şey var: Gelecek beklenen gün. Belki de gelmeyecek. Çünkü ne zaman gelecek olsa parçaladılar onu. Binlerce yıldır engel oldular ona kavuşmamıza. Gelmeyecek. Ama ben yine de inanıyorum geleceğine. Buna inanmazsam, artık yazamaz olurum...

Çeviren: Ahmet Cemal

o

BİZE GELEN ESERLER

o *Karanlıklar Biterken* (Roman): Selim Sabit Salman. SE-SA Yayınları, İstanbul 1975. P.K. 142, Aksaray - İst. 25 TL.

o *Çocuklar Suçsuz* (İnceleme ve Araştırma): Namık Behramoğlu. Yar Yayınları, İstanbul 1975. 10 TL.

o *Marksizm-Leninizm'in İdeolojik ve Politik Düşmanı: MAOİZM:* Türkçesi: Ö. Ufuk, Öncü Kitabevi Yayınları, İst. 1975. 15 TL.

o *Türkiye'de Komünizmin Kaynakları:* George S. Harris. Çeviren: Enis Yedek. Boğaziçi Yayınları, İst. 1975 15 TL.

o *Sol Kavgası:* Mehmet Kemal. May Yayınları, İst. 1975. 25 TL.

o *Kördüğüm* (Roman): Erol Toy. May Yayınları, İst. 1974. 20 TL.

o *Acı Para* (Roman): Erol Toy. May Yayınları, 3. Basım 1975. 20 TL.

o *İmparator* (Roman): Erol Toy. May Yayınları, İst. 21. Basım 1975. 20 TL.

o *Azap Ortakları* (Roman): Erol Toy. May Yayınları, İst. 2. Basım 1974, İki cilt: 50 TL.

ANTONIO GRAMSCI

James Harvey

Yaşamının son on yılını cezaevinde geçiren Antonio Gramsci *(Gramşi)*, 27 Nisan 1937'de öldü. 1947'de yayınlanan *Cezaevi Mektupları* ve 1948'de çıkan *Cezaevi Notları*, İtalya'da büyük etki yaptı. Bu yazılarında açıkladığı düşünceleri, savaşta İtalyan Komünist Partisi'nin gelişmesine ve İtalya'da marksçı görüşlerin yayılmasına büyük katkıda bulundu. Günümüzde, İtalya dışında, bu önemli marksçı düşünürün pek az tanınması ve değerlendirilmiş olması şaşırtıcıdır.

Dr. Louis Marks'ın *Cezaevi Notları*'ndan derlediği yazıların İngilizce çevirisi 1957'de yayınlandı ama, umulan etkiyi sağlayamadı. Oysa, Gramsci, 1959'da Fransa'da çevrilip yayınlanan notlarıyla daha çok etki yarattı. Bunun ardından öbür ülkelerde de çeviriler yayınlanmaya başladı. Avusturyalı marksçı Franz Marek: «Gramsci'nin düşünceleriyle ilk karşılaşma gösteriyor ki, bunlar, Stalin döneminin komünist hareketince hiç bir biçimde benimsenemezdi.» diye yazıyor. Gramsci'nin düşünceleri, 1959'dan bu yana gelişmekte olan yeni aydın ortama daha bir yatkın gelmektedir. Bu bakımdan, Gramsci'nin marksçı düşünceye yaptığı katkı, birçok ülkede coşkun bir inceleme konusu olmaya başlamıştır. Bununsa şaşırtıcı bir yanı yoktur.

GRAMSCI'NİN YAŞAMI

Antonio Gramsci, 23 Ocak 1891'de Sardunya'da, Ales köyünde dünyaya geldi. Babası Tapu sicil memuruydu. Gramsci'nin çocukluğunda, ailesi büyük bir yoksulluk

içindeydi. On bir yaşındayken okulu bırakmak zorunda kalıyor. Sağlığı hep bozuk olan bu çelimsiz ve kambur çocuk, pazar tatil bilmeden, günde on saat çalışmakta ve kendinden ağır yükleri taşımaktaydı. «Çoğu geceler gizli gizli ağlardım. Çünkü her bir yanım ağrılar içindeydi.» diye yazıyor bir mektubunda. Gramsci ancak, on üç yaşında yeniden okula dönebiliyor. 1911'de, Torino Üniversitesinin bir bursunu kazanıyor. Aynı yıl burs kazananlardan biri de Palmiro Togliatti'dir. Gramsci, Torino Üniversitesinde İtalyan edebiyatı, dilbilimi, tarih ve felsefe okuyor. Öğrenimi, bursunun yetersizliği ve sağlık durumu dolayısiyle, çok çetin koşullar altında geçiyor. Üniversitesedeki birçok öğrenci gibi, o da, idealist filozof Benedetto Croce'nin ateşli bir hayranıydı.

Gramsci, daha Sardunya'dan ayrılmadan önce, sosyalizmi benimsemişti. 1914'te İtalya'nın savaşa girmesine karşı direnenlere katılarak eylemci sosyalistler safında yer aldı. Torino sosyalist gazetesi *Avanti*'de politika ve kültür konularında yazılarla tiyatro eleştirileri yayınladı. Pirandello'nun önemini ilk o anladı.

1917 Ekiminde, beşyüz işçinin ölümü, ikibin kişinin de ağır yararlanmasıyla sonuçlanan Torino işçilerinin beş günlük savaş aleyhtarı eyleminden sonra Gramsci, İtalyan Sosyalist Partisi'nin Torino bölümü sekreteri oldu.

GRAMSCİ'NİN MARKSÇILIĞI

Gramsci, 1917'ye kadar, yazılarında Lenin'i ve bolşevikleri savundu, Marx, Lenin, Engels ve İtalyan marksçı filozofu Labriola üstüne yaptığı incelemeler, marksçılık lehine Croce idealizmini reddetmesine yol açtı. Ama daha iki adımda, özgür düşüncesi, kültürel geçmi-

şi ve Sardunya köylüleri arasında geçen yaşamı, onun marksçı anlayışına ayrı bir anlam kazandırdı. 1917'de *Avanti*'de çıkan bir yazısının başlığı şöyleydi: *Kapital'e Karşı Devrim.* Gramsci, bu yazısında, dogmacılığa karşı çıkıyordu. Bu tutumunu bütün yaşamı boyunca elden bırakmadı. *Kapital*'i yanlış yorumlayan ve buna dayanarak, Rusya'nın, sosyalist bir devrimden önce, uzun bir kapitalist evreden geçmesi gerektiğini ileri süren Menşevikler ve başkaları, Gramsci'nin kitabını «proletaryadan çok burjuvazinin kitabı» diye niteleyeceklerdi. Gramsci'ye göre «Ekim Devrimi, marksçılığın bütün biçimsel ve kaderci yorumları için büyük bir darbe olmuştur. Tarihi oluşturan, ekonomik güçler değil, bu güçleri kendi istemlerine göre ayarlayıp yönetmesini öğrenebilen ve birlikte davranan insanlardır.»

ORDİNE NUOVO

Savaştan sonra, İtalyan işçileriyle köylüleri, işverenlerle toprak sahiplerine karşı büyük ölçüde savaşmaya başladılar. İşverenlerin savaş içinde kurmuş oldukları Fabrika Danışma kurulları, işçilerde devrim ruhunun olgunlaşmasıyle çarçabuk nitelik değiştirmişlerdi. Gramsci, bu kurulların, proletarya hareketinin güçlü bir aracı olabileceğini, Rusya'daki gibi, İtalya'da da aynı rolü oynayabileceğini düşündü. Togliatti ve bir grup genç sosyalistle birlikte (24'le 28 yaş yaş arasında. Gramsci o zamanlar 28'indeydi), 1919 Mayısında *Ordine Nuovo* (Yeni Düzen) adlı haftalık bir gazete çıkarmaya başladılar. Bu gazete, Torino'daki Fabrika Danışma kurulunun organı oldu. İşçiler şehirdeki en büyük fabrikaları denetimleri altına aldıkları zaman, yani 1920 ilkbaharında, hareket devrimci bir nitelik kazandı ama, bu uzun

sürmedi. Mayıs 1920'de Torino'da onbir gün sürdürülen ve yurdun öbür bölgelerine yayılmayan genel grevden sonra, işverenler otoritelerini yeniden kurdular. Sosyalist Parti'nin, Komünist Enternasyonali ile sıkı ilişki içinde bulunmasına rağmen, liderlerinin güçsüzlüğü ve kararsızlığı, işverenlerin başarısını sağlamıştı.

Mayıs 1920'de, *Ordine Nuovo*, «Sosyalist Partinin Yenileşmesi» ile ilgili bir program yayınladı. Gramsci'nin kaleminden çıkan ve Sosyalist Partinin Torino bölümünce kabul edilen bu program Lenin tarafından Üçüncü Enternasyonal'in ilkelerine tam anlamıyla uygun bulundu.

Programa göre, devrimin ilerlemesi bakımından büyük olasılıklar vardı. Ama aynı zamanda, bir bakıma devrime kaçınılmaz gözüyle bakan, dolayısiyle de büyük bir tehlike yaratan, yaygın bir iyimserlik havası da vardı. Ya işçiler iktidarı ele geçireceklerdi, ya da mal mülk sahibi sınıf büyük bir tepki gösterecekti. Bu sınıf, işçi ve köylü sınıfının ortadan kaldırılması yolunda hiç bir zorbalıktan kaçınmayacaktı. Ama program, Ocak 1921'de Livorno'da toplanan Sosyalist Parti kongresinde, delegelerin çoğunluğu tarafından reddedildi. Gramsci, İtalyan Komünist Partisi'nin kurulması yolunda, kongrenin büyük sayıdaki sol kanadına katıldı ve partinin merkez komitesine üye seçildi. Haftalık *Ordine Nuovo*, günlük gazeteye dönüştü. Gazetenin ilk sayfasında Lassale'in şu sözü yer aldı: «Devrimcilik, gerçeği söylemektir.»

KOMÜNİST PARTİ KURULDU

Yeni kurulan Komünist Parti, daha ilk adımda, faşist tepkinin gittikçe artan gücü ve Mussolini'ye bağlı siyah gömleklilerin 1922 Ekiminde Roma Üzerine Yü-

rüyüşü ile en yüksek noktasına varan şiddet hareketiyle karşı karşıya kalacaktı. Devrim yoluyla iktidarı ele geçirmekten çok, demokratik özgürlüklerin korunması yolunda savaşmak gitgide daha da kaçınılmaz oldu. Ama, bu son derece güç durumda, Komünist Parti büyük bir engelle karşı karşıyaydı. Çünkü, Partinin ilk genel sekreteri Bordiga, faşizmin, burjuva yönetiminin bir başka biçimi olduğunu ileri sürmekteydi. Ona göre, faşizm, parlamenter yönetimden ne daha kötü, ne daha iyiydi. Dolayısiyle Bordiga, 3. Enternasyonal'de önerildiği üzre, Sosyalist Parti ve öbür demokratik kuruluşlarla bir birleşik cephe kurma politikasına karşı çıktı ve bu tutumu ile, partide çoğunluğun desteğini kazandı.

Gramsci, Bordiga'nın aşırı solculuğuna karşı çıkanların başına geçti ve yavaş yavaş birleşik cepheden yana, gitgide artan bir destek kazanmayı başardı. 1922 Martında, *Ordine Nuovo*, yayınını durdurmak zorunda kaldı. Ama, 1924 Martında, Gramsci, Komünist Parti'nin sekreteri olarak (Bordiga ,birçok komünist önder gibi cezaevindeydi), *Unita* (Birlik) adlı bir gazete çıkarmaya başladı. Sosyalist milletvekili Matteoti'nin öldürülmesi (ki, bunda hükümetin suç ortaklığı açıktı) ve bunun yol açtığı büyük protesto hareketi, faşist rejimi, geçici olarak şaşkınlığa uğrattı. Bunu izleyen seçimlerde, Gramsci ile birlikte birkaç komünist parlamentoya seçildi. Gramsci, Mussolini hükümetini çekilmeye zorlamak amacıyla, politik nitelikte genel bir grev düzenlenmesini komiteye önerdi. Ama, İtalyan Sosyalist Partisi ile öbür demokratik kuruluşlar, böylesine, kesin bir eyleme katılmayı reddettiler. Hükümet, kendini toparlayıp yeniden güçlendi ve 1926 Kasımında, bütün politik parti muhalefetini yasaklayan yasalar çıkarttı.

HAPİSLİK HAYATI VE DEFTERLER DOLUSU NOTLAR

8 Kasım 1926'da, Gramsci ile birlikte öbür komünist milletvekilleri, parlamenter dokunmazlıklarına rağmen, tutuklandılar. 1928 Martında Roma'da uydurma bir mahkeme kuruldu. «Bu beynin çalışmasını yirmi yıl durdurmalıyız» diyen savcının iddianamesinden sonra, Gramsci yirmi yıl hapse mahkûm oldu. Gramsci'nin, Moskova'ya yerleşmeye giden karısı sinir krizleri içinde bocaladı ve hiç bir zaman iyileşemedi. Bu yüzden, Gramsci, ne onu görebildi bir daha, ne de iki çocuğunu. Bari'deki Turi cezaevine gönderilen Gramsci, tıbbın olanaklarından yoksun bırakılmakta ve cezaevinin kötü beslenme koşulları içinde, yavaş yavaş ve sistematik olarak ölüme itilmekteydi. Hapisliğinin ilk yıllarında, «teftiş meftiş» bahaneleriyle, gecede üç kez uykusundan uyandırıldığı oluyordu.

Bu koşullar altında, her zaman bozuk olan sağlığı, gitgide kötüleşiyordu. Önce 1931 Mayısında, sonra da 1933 Martında, iki kez ciddî kriz geçirdi. Buna rağmen, Mussolini'den aman dilemesi yolundaki teklifleri reddetti. 1936'da, aralarında Romain Rolland ve Canterbury Başpiskoposunun bulunduğu birçok aydın kişi, onun serbest bırakılması yolunda harekete geçtiler. Gramsci, Roma'da bir kliniğe kaldırıldı ve orada 27 Nisan 1937'de gözlerini hayata kapadı.

Gramsci, tutukladıktan hemen sonra, karısının kız kardeşine yazdığı mektupta, üzerinde çalışmak istediği konuların listesini verdi. Cezevi yönetiminin bütün güçlüklerine, yakasını bırakmayan uykusuzluk ve sinir bunalımlarıyla daha da kötüleşen sağlık durumuna, marks-

çı klasiklerden doğrudan doğruya yararlanamamasına, ancak aklında kalan bilgilerle yetinmesine (zaman zaman eline dergi ve kitaplar geçmiyor değildi), cezaevi sansürünü kuşkulandırmadan yazmak zorunda olmasına rağmen, Gramsci, sonunda 2 848 sayfa tutan 32 not defterini doldurmayı başardı.

Not defterlerinde ele aldığı konular arasında şunlar vardı: Felsefenin özü, marksçı felsefenin kökeni ve nitelikleri, Benedetto Croce'nin felsefesi, İtalyan rönesansı, XIX. yüzyılda, ulusal bağımsızlık yolundaki savaş, özellikle de İtalyan aydınlarının rolü, politik partiler ve devlet, eğitim, Katolik dini, edebiyatta halka yöneliş, Dante'nin *Cehennem*'inin onuncu bölümünü de içine alan, edebiyat ve dram eleştirisi. Yazılış koşulları dolayısiyle, paragraflar birbirini mantıklı bir biçimde izlemiyor ve kimileri de daha çok özet halinde ise de, not defterlerini okumakta büyük bir güçlükle karşılaşmıyoruz. Ayrıca, tamamlanmış, son biçimini bulmuş birer açıklama iddiasında olmadıkları için de, okuyucuları, kendi başlarına düşünmeye zorlayan bir nitelik taşıyor bu notlar. İçerdikleri konuların sırası bakımından, Gramsci'nin marksçılığa getirdiği en önemli katkıların bazılarını, ister istemez basitleştirerek vereceğim size. Bunu yaparken de, okuyucularda, *Cezaevi Notları*'nı inceleme isteği uyandırmayı umuyorum.

DÜŞÜNCELERİN ÖNEMİ

Aşırı ölçüde özetlemenin tehlikesi şu olabilir: İnsan buna bakarak, diyebilir ki, Gramsci'nin kafasındaki temel düşünce, tarihi oluşturan düşüncelerdir ve ona göre, düşünce eylemin başlangıcı, uyarıcısıdır. Gramsci, Marx'ın şu sözlerine dayanmaktadır: «Kuram, yığınları

kapıp kavradığı zaman, elle tutulur, maddesel bir güç niteliği kazanır.» Buna dayanarak Gramsci, şöyle bir kanıya varır: Ona göre, halk inanışlarında öyle bir güç vardır ki, bu, inanışları maddesel bir güç haline sokabilir, halka mal olan felsefeler de «granit sertliği» kazanabilir. Gramsci'ye göre, bir kişinin düşünceleri demek, yalnız onun bilinçli politik tutumu, günlük maddesel çıkarlarıyla ilgili düşünceleri değil, aynı zamanda, onun bütün ahlâk ve kültürel tutumları ve düşünce alışkanlıklarını kapsayan dünya görüşü demektir.

Bu not defterlerinin tarihsel maddecilkle ilgili bölümünün başında Gramsci, «Bütün insanlar filozoftur» diye yazar. (Ne var ki, onun «kendiliğinden» (doğal) felsefesinin sınırlarını belirlemek ve onu daha bilinçli ve eleştirel bir düzeye çıkarmak gerekir). Gramsci'ye göre, tarihe yön veren güç, kollektif insan istemidir. Bu istemiyse, düşünceler oluşturur ve yönetir. Bu görüşten yola çıkan Gramsci, «ekonomizm» ve mekanik gerekirciliğin öbür türleri üstünde baştan başa eleştirel bir incelemeye kalkıştı. Bundan çıkan sonuç şu: Üretim güçlerinin gelişmesi, sosyalist bir devrimin koşullarını yaratacak, ya da, bunların gelişmesi sosyalizmi kaçınılmaz yapacaktır.

GEREKİRCİLİK

Bu gerekirci, kaderci öğe, marksçılığın ideolojik «parfümü», bir çeşit dini, dürtüsü olmuştu. İnsanın savaşmada girişkenlik payı olmazsa ve insan bir sürü yenilgiye katlanmak zorunda kalırsa, o zaman gerekircilik, korkunç bir mânevî direnme, bir sabır ve inatçı bir dayanma gücü olur. «Bir süre için yenildim ama, olayların doğal akışı uzun bir dönem benden yanadır». Gerekir-

cilik böylece, işçi sınıfının gelişim tarihinde yararlı bir rol oynamıştır. Ama, onu bütün şanı şerefiyle toprağa gömme zamanı gelmiştir. Gerekircilik, olsa olsa bir uyuşukluk, bir edilgenlik nedeni olabilir.

Gerekirci öğe, işçi sınıfı hareketinin genel görünüşüne çeşitli biçimlerde örneğin, yüzyılın başlarında, Lenin'in (*Ne Yapmalı* vb.) savaştığı «ekonomizm» biçiminde göstermiştir kendini. Ekonomizm, Kautksy'nin etkisiyle, geçen yüzyıl sonlarında Almanya'ya yayılmıştı ve o günlerin geçer akça olan pozitivist burjuva felsefesi, etkisini bu yönde yürütüyordu (bilim kavramını ve metodolojisini doğa bilimlerinden çıkarıp, bunları toplumsal bilimlere uygulayarak). Gramsci, gerekircilik öğelerini Plehanov'un yazılarından ve daha büyük ölçüde, Buharin'in 1921'de yayınlanan *Tarihsel Maddecilik - Sosyolojik Sistem adlı* Halka Yönelik İncelemelerinde bulup ortaya çıkardı. Marksçılığın kaderci yorumu, Stalin yönetimindeki Sovyet Rusya'da resmî düşünüş niteliği kazanmıştı. Derinlere kök salmış bir tutumdu bu ve bugün hâlâ etkisini sürdürmektedir, örneğin, arada bir dile getirilen şu düşüncede: Kapitalizm, er geç, tehlikeli birtakım güçlüklere düşmeye mahkûmdur.

SOSYALİZM KAÇINILMAZ MIDIR?

Bu sorunun şaşılacak bir yanı yok. Çünkü bu, geçmişte birçok filozofu uğraştırmış olan gerekircilik ve «serbest irade» sorununun yansımasıdır ve şu sorunu ortaya koymaktadır: Sosyalizm hangi anlamda kaçınılmazdır?

Gramsci, şu nokta üzerinde duruyor uzun uzadıya: Ona göre, ekonomik ve toplumsal gelişim yasaları, doğal bilim yasalarıyla kıyaslanamazlar. Bu yasalar, deney

sonuçlarının tahminlerini doğrulamakta kullanılırlar. Bunlar, daha çok «eğilim yasaları» niteliğini taşırlar. Gelecek için, kaçınılmaz diye bir şey yoktur. İnsan, toplumun geleceğini ancak, tarihini kavrayıp onlardaki ilerici güçlerden yana davranarak kestirebilir. İnsan dışında nesnel tarih gerçeği yoktur. İnsanın toplumu değiştirme yolunda verdiği savaştan başka bir şey olmayan politikaya gelince, o da, tarihin özünü oluşturur. «Tarihsel maddecilik» deyiminde, «tarihsel» sözü üstünde önemle durmak gerekir, yoksa, metafizik kaynaklı maddecilik sözü üzerine değil. Marx, *Feuerbach Üstüne Görüşler*'in ilkinde şöyle der: «Önceki maddeciliğin başlıca eksikliği, gerçeğin, *duyusal insan davranışı, eylem* (praxis), bir öznellik olarak değil de, sadece madde ya da derin düşünce» biçiminde ele alınmasıydı. Demek ki, Gramci'nin, cezaevinde, sansürün şüphesini uyandırabilecek olan «Marksçılık» sözü yerine not defterlerine kullandığı «Praxis felsefesi» deyiminin özel bir anlamı vardı. Bugünkü dünyayı değiştirme yolunda verilen savaşla, yani politikayla birleşmediği sürece, felsefenin hiç bir amacı yok demektir. Buna dayanarak Gramsci şöyle yazıyor: «Marksçılık aynı zamanda hem politika olan bir felsefe, hem de felsefe olan bir politikadır.» Eylemle sıkı ilişki kurmadıkça ve günün koşullarını gerçekçi bir görüşle değerlendirmedikçe, marksçılık kuramına dogmacılık musallat olabilir. Buna bakarak Gramsci, Romain Rolland'ın «Aklın kötümserliği, istemin iyimserliği» sözünü anıyor.

Gramsci'ye göre, Batı Avrupa'daki devrim, Rusya'da ağır basan özel koşullardan apayrı bir biçimde gerçekleşmek zorundaydı. Rusya'da, devletin bastırım gücü, yönetimin başlıca kuralıydı. Batı'daysa, devlet «ar-

kasında güçlü kaleler ve tabyalar bulunan güçlü bir siperdi», yani, Rusya'dakinden daha büyük ölçüde gelişmiş, daha karmaşık bir sivil toplum yapısına sahipti. Bu da, kapitalist sınıfına, halk üzerinde kafaca, ahlâk ve kültürce daha derin bir etki yapma ve böylece, çarlık dönemindekinden çok daha büyük ölçüde, kendi yönetimini kabul ettirme olanağını sağlamıştır:

«Bana öyle geliyor ki, Lenin, 1917'de Doğu'da başarıyla uygulanan eylem savaşının, Batı'da bir tutum savaşına dönüşmek zorunda olduğunu anlamıştı. Tutum savaşı, yalnız Batı'da mümkündür.. «Birleşik cephe» formülünün anlamı budur, sanırım.. Ne var ki, Lenin bu formülü işlemeye vakit bulamadı. Ama, herhalde kuramsal olarak yapabilirdi bunu ancak. Böyleci bir cephe formülü temelde ulusladı, yani gerek ülkenin, gerek sivil toplumdaki kale ve siper güçlerinin temsil ettiği öğelerin anlayış göstermelerini gerektirirdi.»

HEGEMONYA KAVRAMI

Gramsci'ye göre, İtalyan işçi sınıfı, burjuvalarca sömürülen öbür sınıflar, her şeyden önce de Güneyli köylülerle birlik kurmadıkça, sosyalizme doğru ilerlenemezdi. Bunun başlıca engeli de, İtalyan devletinin bastırım gücü değil, yönetici sınıfın düşüncelerini köylü kitlesinin gönülden kabullenişiydi. Bunlar, yalnız politik düşünceler değil, uzun süreden beri geliştirilmiş dinsel ve kültürel görüşlerdi ve bunlar köylülerce benimsenmişti. İşçi sınıfının görevi, İtalyan kapitalistlerinin Güneyli köylüler üzerindeki hegemonyasını yıkmaktı. Gramsci, bu sorun üzerine eğilerek, kendi «hegemonya» kuramını oluşturdu. Bu hegemonya, «sivil bir toplum» da, kilise, okul, sendika gibi, sözde «özel» kuruluş

ve örgütler kanalıyla yönetici sınıfça uygulanmaktadır. Böylece, Gramsci'nin tanımladığı sivil toplum, toplumdaki erkek ve kadınlar arasındaki ilişkileri içeriyordu. Bunlar, üretici temel ilişkiler (ekonomik yapı), ya da devletle ilgili kamusal ve politik ilişkiler değildi. Garmsci, sivil ve politik toplumu «üstyapının iki büyük tabanı» olarak tanımlıyordu. Bunlar, burjuvazinin kendi yönetimini sürdürmek için başvurduğu iki yöntemi karşılıyordu: Düşünce yoluyla halkın onayını elde etme (bu süreçte burjuva aydınları kesin bir rol oynamaktadırlar) ve devletin bastırım mekanizmasını kullanma yöntemleri. Yönetici sınıfın, büyük ölçüde devletin bastırım gücüne güvendiği dönemler olabilir. Bu koşula Gramsci, «Devlete taparlık» koşulu adını veriyor. Ama, başka dönemlerde, sivil ve politik toplumlarda, yönetici sınıfla, yönetilen sınıflar arasındaki ilişkilerde belli bir denge kurulur. Ama, bu denge, sürekli olarak bozulur ve başka biçimde yeniden kurulur.

İşçi sınıfının, burjuva hegemonyasını kırması için, kendi hegemonyasını kurması gerekir, yalnız ekonomik savaşla değil, aynı zamanda halkın düşünsel ve ahlâk görüşünü değiştirmek amaciyle, kendi felsefesini, yani marksçılığı geliştirmekle. Bu amaçla, «en evrensel, en ince ve en kesin ideolojik silâhlar» oluşturmak zorunluğu vardır. Gramsci, Lenin'in *İki Taktik*'te geliştirdiği kurama, proletaryanın ve köylülerin demokratik diktatörlüğü ile ilgili kurama sık sık başvurmakta ve onun, çeşitli «ekonomist» eğilimlere karşı ve proletaryanın diktatörlüğü kuramına ek olarak oluşturduğu hegemonya öğretisine bel bağlamaktadır. Ama, açıkça görülüyor ki, Gramsci'nin işlediği bu kuram, yepyeni bir kavram getirmektedir ve bu, gerek üstyapının, gerek çeşitli aşa-

malarının incelenmesinde ve marksçı kuramın ileriki gelişmeleri için büyük bir önem taşımaktadır.

AYDINLAR

Gramsci'ye göre, İtalyan kapitalistlerinin Güney İtalya'daki hegemonyaları, özellikle Güneyli aydınların etkisiyle yürütülmüştür. «Her sınıf, kendine görevlerinin türdeşliğini ve bilincini veren bir ya da daha çok aydın gruplarını yaratır organik olarak.» Kapitalistlerin hegemonyasını kırmak için (Güney İtalya'da ya da başka bir yerde) işçi sınıfı kendi bağımsız aydın çekirdeğini yaratır. Bu da, marksçı partinin belli başlı görevlerinden biridir. Ama, yeni aydın tipi, yalnız marksçı gelişime katkıda bulunmak zorunda değil, aynı zamanda, bir örgütçü olarak, pratik hayatta etkin bir rol oynamak zorundadır. «Aydınlar olmaksızın, yani örgütçüler ve önderler olmaksızın hiç bir örgütlenme olamaz.»

Gramsci'ye göre, devrimci bir partinin bütün üyelerine «aydın gözüyle bakmak gerekir... Onların görevlerinde (yani yönetme ve örgütleme görevlerinde) önemli olan şey, eğitseldir, yani düşünseldir.» Ona göre, komünist parti «bir aydın topluluğudur.»

Parti, «geleneksel aydınlar»la ilgili olarak yeni birtakım görevlerle karşı karşıya kalmaktadır. Bunlar, organik olarak kapitalist sınıfla birleşmemiş olan ama, «toplumsal ve politik alandaki en kökten ve karmaşık değişmelerle yarıda kesilen tarihsel sürekliliğin temsilcileri» olarak çıkarlar ortaya. Bunlar, kendilerini yönetici sınıftan bağımsız görülürler. Bu, ideolojik ve politik bakımdan büyük önemi olan bir olaydır. Gramsci'ye göre, iktidara varma yolunda ilerleyen her türlü sınıfın özelliği, «ideolojik» bakımdan geleneksel aydınları ken-

dine mal etme ve kazanma uğrunda verdiği savaştır. Cezaevi notlarının bir defteri, baştan başa İtalyan aydınlarına, bu aydınların özel niteliklerine ve İtalyan toplumunda oynadıkları role ayrılmıştır.

ELEŞTİRİ

Geleneksel aydınların düşünceleri üstüne yapılacak eleştiri, hiç bir zaman salt yıkıcı olmamalıdır. Şunu unutmamak gerekir ki, hâlâ ayak direyen bir yaşama, bir çalışma, ya da bir düşünme tarzı, geçmişte yararlı bir iş görmüş ve toplumun gelişmesini kolayalştırmış olması bakımından «rasyonel»dir. Şunu da unutmamak gerekir ki bunların bir zamanlar yönetici sınıfa uygun geldiği için yaygınlaşmış olması da, tümüyle reddedilmesi için bir neden olmaz. Bütünüyle ilerlemeye engel olmuş olsalar bile, bir kesimiyle rasyonelliğini sürdürmüş olabilir ve yeni görüşe mal edilebilirler.

«Tarihsel eleştiri konusuna giren sorunlarda, bilimsel tartışmaya, bir davacı ile davalının bulunduğu adlî bir dava gözüyle bakmamalı. Burada, davacı, davalının suçlu olduğunu ispatlamak ve onun sahneden çekilmesini istemek durumunda olmamalı... Karşıt düşüncedeki bir isanın, güçsüz durumda olsa da, görüşünü dile getirme ihtiyacını kabul etmek gerekir. Karşıt düşüncedeki insanı anlamak ve değerlendirmek (kimi zaman, bu insan geçmişteki düşüncenin temsilcisi olabilir) onun «eleştirel» görüşünü — bilimsel araştırmada tek verimli olan görüşünü — kabul etmek anlamına gelir.»

Gramsci, Troçki'nin *sürekli devrim* kuramına ve 1926'da Troçki, Zinoviev ve Kamenev'in ileri sürdükleri *Sol Muhalefet politikasına* var gücüyle karşı çıktı. Ama, tutuklanmadan önce, baştan başa yıkıcı olan eleştiriye

karşı çıkarak yaptığı tek şey, 1926 Ekiminde, Sovyet Komünist Partisi'nin Genel Merkezine, 15. Toplantı arifesinde yazdığı yazıda, Stalin - Troçki çatışmasının «katılığı» karşısında, İtalyan komünistlerinin duyduğu büyük kaygı ve tedirginliği belirtmek oldu.

Gramsi, sadece lafla ucuz zafer elde etmek amacıyla (tıpkı, *Halk İçin Elkitabı*'ndaki tutumuyla Buharin gibi), güçsüz düşünürleri en güçsüz yanlarında çürütmeye çalışan marksçıları kıyasıya eleştirmektedir. İdeolojik cephe ile, orduya dayanan politik cephe arasında fark vardır ona göre.

«Politik ve askerî savaşta, en güçlü noktaları el altındaki en zorlu kuvvetlerle donatarak en güçsüz yedek kuvvetleri saf dışı etmek, iyinin iyisi bir taktiktir... Bununla birlikte, ideolojik alanda, yedek kuvvetlerin ve önemsiz yandaşlarının yenilgisi pek önemsenmeyebilir: Bu cephede, önde gelenleri yenmek önemli ve zorunludur.»

CROCE

Gramsci bu ilkelerini, yüzyılın ilk dönemindeki İtalyan aydınlarının en önde gelenine (Croce'ye) yönelttiği eleştirilerinde uyguladı. Felsefe, tarih, estetik ve başka konulardaki yazıları, İtalya'da olduğu gibi, başka ülkelerde de büyük ilgi uyandırdı. Croce'nin felsefesi idealist bir felsefe, politik görüşü de liberal olmakla beraber, Gramsci, onun düşüncelerinin bazı yönlerini geçerli buluyordu. Örneğin, Gramsci'nin hegemonya kuramı, kaynağını Croce'nin «Ahlâksal ve Politik tarih» kuramından almaktaydı. Croce'nin felsefesi ile Cermen idealizmi (Kant'tan Hegel'e kadar) arasında sıkı bir ilişki vardır. Marx'la Engels, marksçılığı klasik Alman felsefesinden

yola çıkarak geliştirmişlerdi. Gramsci de, modern marksçılığı, Croce'den öğrenebileceğimiz düşüncesindeydi. Not defterlerinin tarihsel maddecilkle ilgili uzun bölümü (90 sayfa), Croce'nin ayrıntılı bir eleştirisine ayrılmıştır ve Gramsci'ye göre bu, «günlük yaşam gereklerinin halka mal ettiği Praxis felsefesini tarihsel bakımdan eksiksiz olarak yenileştirmenin ve onu, çağdaş gelişmelerin savaşmalar içinde ortaya çıkardığı en karmaşık görevleri yerine getirmenin tek verimli yoludur. Bu görevler, bütünleşmiş bir kültür yaratmaya yöneliktir. Bu kültürse, Protestan Reform hareketi ile Fransız Aydınlanma felsefesinin halkçı niteliği kadar, Yunan kültürü ile İtalyan Rönesansının klasik niteliğini taşıyacaktır. Carducci'nin deyimiyle, Maximilien de Robespierre'le Emmanuel Kant'ın, politika ile felsefenin bir bileşimi olacaktır. Diyalektik bir birlik içinde gerçekleşen bu bileşim, yalnız Fransızları ya da Cermenleri değil, Avrupa'yı ve bütün dünyayı içeren toplumsal bir gruba özünlü olacaktır.»

KÜLTÜR VE POLİTİKA

Protestan Reform hareketinin «halkçı niteliği»ne başvurması, Gramsci'nin başlıca kaygılarından birini yansıtmaktadır. İtalyan aydınları ve edebiyat üstüne yazdığı birçok yazı, folklor ve halk düşüncesinin başka yönleri ile ilgilidir. Bu, özel bir görüşün, halk arasında derinlemesine kök salabilmesinin nedenlerini arama yolunda bir çabayı göstermektedir. Gramsci bu amaçla, İtalya'da çok etkili olan Katolik dini üstünde uzun uzadıya durmuştur. Gramsci şuna iyiden iyiye inanıyordu ki, «Hegemonya ve halk onayı» doğrultusunda ilerleyebilmek için, ekonomik ve politik cephelerde savaşma ne

denli gerekli ise, ruhsal ve kültürel alanda da o denli gereklidir.

Gramsci, ayrıca, kültürel cephenin politik cepheden çok farklı olduğunu da anlamıştı. Sanat ve propaganda üstüne yazdığı bir yazıda, «sanatçının görüş açıları, politikacınınkinden, zorunlu olarak daha az kesin ve belirli, başka deyimle, daha az "sekter" (softaca) olmalı,» diyordu. Ona göre politikacı, insanı, hem olduğu gibi, hem de olması gerektiği gibi düşünür. Onun işi, belli bir amaca topluca ulaşma, daha doğrusu o amaca «uyma» yolunda insanları, içinde bulundukları durumdan silkinip çıkabileceklerine inandırmaktır. Sanatçı ise, belli bir anda «var olanı», gerçekçi bir tutumla verir, ister istemez. Bu bakımdan, onun işi kişiseldir, komformist değildir. Dolayısiyle, politik bakımdan, politikacı sanatçı ile hiç bir zaman uzlaşmaz, uzlaşamaz da: Sanatçı zamanların hep gerisinde, dışındadır. Gerçek devinim, uzağında tutar onu.

Gramsci, *Machiavelli ve Modern Devlet Üstüne* adlı yazısında, politik partiler, devlet, (devlette ve politik partilerdeki), bürokrasi, yönetenlerle yönetilenler, güdenlerle güdülenler arasındaki ilişkilere eğilmektedir. Machiavelli zamanında, birleşik İtalyan devletinin kurucusu, olsa olsa, güçlü ve mutlak bir kıral, bir prens olabilirdi ancak. Gramsci'ye göre, İtalyan Sosyalist Devletinin kurucusu, yani modern prens, yalnız politik bir Parti olabilir.

(Çeviren: A. Teleme)

Son baskı tarihi: 30.6.1975

ÇAN YAYINLARI

1. BU CENNET BU CEHENNEM
Denemeler
Vedat Günyol
15 TL.

2. DEVRİMİN BAĞRINDA
Robespierre
Çev.: V. Günyol
10 TL.

3. MARKSÇILIK VE BİLİMSEL DÜŞÜNCE
Laurent Schwartz
Çev.: V. Günyol
10 TL.

YENİ UFUKLAR
P. K. 1034
Karaköy - İstanbul.
adresinden isteyiniz.

YENİ UFUKLAR : Aylık Sanat, Düşünce Dergisi, Sahibi ve yazı işleri sorumlusu: Vedat Günyol. Yönetim yeri: Cağaloğlu, Himaye-i Etfal sokak, Mirat han, No. 202 İstanbul, Yazışma ve havale adresi: YENİ UFUKLAR, P.K. 1034), Karaköy, İstanbul, Telefon 27 49 74, Yıllık abonesi: 90 TL., altı aylığı 50 TL., Yabancı ülkeler için iki katı alınır, İlân: Kapakta santimi 150 TL., sayfalarda 75 TL.

Hilâl Matbaacılık Koll. Şti. - İstanbul

Fiyatı: 7.50 TL.